hikmetler KİTABI

GAZÂLÎ

hikmetlerKİTABI

İlke Yayıncılık : 99

Özgün Adı
El-Hikmetu Fî Mahlûkâtillah

Yazan
İmam Gazâlî

Türkçesi
Halil Kendir

Yayına Hazırlayan
İlke Yayıncılık

Kapak
İlke Yayıncılık

ISBN
978-975-7105-84-8

1. Baskı
İstanbul, 2007

Baskı-Cilt
Karmat Matbaacılık
Davutpaşa Cd. Kale İş Merkezi No. 51
Topkapı– İSTANBUL
Tel: 0 212 482 39 62

İlke Yayıncılık
P.K. 117 Üsküdar 34672 İstanbul
Tel.&Faks: 0 216 341 15 88 - 495 29 63
www.ilkeyayincilik.com
bilgi@ilkeyayincilik.com

hikmetlerKİTABI

Allah'ın Yarattıklarındaki Hikmetler

GAZÂLÎ

Türkçesi
Halil KENDİR

İçindekiler

7 Giriş

11 Gökyüzünün Yaratılmasını ve Bu Alemi Tefekkür Etmek

15 Güneş'in Yaratılmasındaki Hikmetler

21 Ay ve Yıldızların Yaratılmasındaki Hikmetler

25 Yeryüzünün Yaratılmasındaki Hikmetler

33 Denizlerdeki Hikmetler

37 Suyun Yaratılmasındaki Hikmetler

41 Havanın Yaratılmasındaki Hikmetler

45 Ateşin Yaratılmasındaki Hikmetler

49 İnsanın Yaratılmasındaki Hikmetler

79 Kuşların Yaratılmasındaki Hikmetler

89 Hayvanların Yaratılmasındaki Hikmetler

99 Bal Arısının, Karıncanın, Örümceğin, İpek Böceğinin, Sineğin ve Diğerlerinin Yaratılmasındaki Hikmetler

109 Balığın Yaratılmasındaki Hikmetler

113 Bitkilerin Yaratılmasındaki Hikmetler

123 Allah'ın Büyüklüğü Karşısında Kalplerin Ürpermesi

Giriş

Hamd Allah'a mahsustur. O, nimetini, (kendisine) yakınlaştırılanların gönül bahçelerine yerleştirmiş ve bu üstünlüğü de kullarından sadece tefekkür edenlere özgü kılmıştır. Yarattıklarında tefekkür etmeyi ise, sağlam gözlemlerde bulunup derin düşünen kullarının kalplerinde (en küçük bir şüphe bulunmayan) yakîn derecesinde bir imanın sapasağlam yerleşmesinin aracı kılmıştır. Bu kullar Allah'ın yarattıklarında tefekkür ederek O'ndan başka ilah olmadığı, O'nun bir olduğu gerçeğini idrak ederler. O'nun büyüklüğünü ve yüceliğini gözlemleyip O'nu bütün eksikliklerden uzak tutarlar. Allah her durumda işleri adalet ile yürütür ve bu kullar gözlemleri sonucu elde ettikleri deliller ile bu gerçeğin şahitleri olurlar. Bilirler ki, Allah yumuşak davranan (Halîm), her şeye güç yetiren (Kâdir) ve her şeyi bilendir (Alîm). Tıpkı şu ayette söylendiği gibi: **"Allah adaleti ayakta tutarak kendisinden başka ilah olmadığına şahitlik etmiştir. Melekler ve ilim sahipleri de. Mutlak galip, hüküm ve hikmet sahibi Allah'tan başka ilah yoktur."** (Âl-i İmran: 18)

Salat-ü selam peygamberlerin efendisi, muttakilerin (Allah'ın emirlerini hakkıyla yerine getiren iyi kulların) önderi, günahkârların şefaatçisi, peygamberlerin sonuncusu Hz. Muhammed'e, yakınlarına, ashabına ve kıyamete kadar gelecek olan soylu ve kerîm kimselere olsun.

Ey kardeş! Allah sana ariflerin başarısını nasip etsin ve sana hem dünya ve hem de din hayrını versin. Eksikliklerden uzak olan Allah'ı tanımaya çalışmak, yarattıklarına bakıp onun büyüklüğünü düşünmek, eserlerindeki insanı hayrete düşüren ve hayranlığa sevkeden hususlar üzerinde tefekkür etmek, benzersiz ve örneksiz yaratmasını anlamaya gayret etmek, işte bütün bunlar yakîn derecesindeki imanın sağlamlaşmasının yollarıdır. Bu konuda muttakilerin derecesi birbirinden farklıdır.

Bu kitabı, akıl sahiplerini uyandırıp akıllarını harekete geçirmek amacıyla, Kur'an ayetlerinin büyük bir bölümünün işaret ettiği hikmetlerin ve nimetlerin farklı yönlerini tanıtmak için yazdım.

Allah aklı yaratmış, doğruya ulaşması için vahiyle onu kemâle erdirmiş ve akıl sahiplerine de yarattıklarını gözlemleyip incelemelerini ve eserlerindeki insanı hayrete düşürüp hayranlık uyandıracak hususlar üzerinde tefekkür etmelerini emretmiştir. Şu ayetlerde ifade edildiği gibi: **"De ki: Göklerde ve yerde neler var, bakın (da ibret alın)"** (Yunus: 101). **"Her canlı şeyi sudan yarattığımızı düşünmediler mi? Yine de inanmazlar mı?"** (Enbiya: 30).

İşte bütün bu işleri döndürüp idare eden, onların yaratıcısının anlaşılmasını sağlayan, apaçık delillere dikkat çeken bu gibi ayetler bütün eksikliklerden uzak olan yüce Allah'ı tanıyıp bilmenin önemini ortaya koyuyor. Zaten kullarına vadettiği mutluluğa ve nimetleri elde etmenin tek yolu da O'nu bilip tanımaktır.

Bu kitabı çeşitli konulara ayırdım. Her bir konuda Allah'ın yarattıklarından birini ele aldım ve ondaki hikmetten bahsettim. Tabi bütün bunlar kendi aklımızın farkına varıp idrak ettiği ölçüde oldu. Yoksa Allah'ın yarattıklarının tamamı, sadece yarattıklarının birindeki hikmetleri söylemek için bir araya gelseler, buna güçleri yetmezdi. Onun için yaratılmışların bu konudaki idrakleri Allah'ın onlara bahşettiği akıl ve anlayış ölçüsünde olur. Allah, rahmeti ve cömertliği ile, bize fayda vermesini isteyeceğimiz tek makamdır.

Gökyüzünün Yaratılmasını ve Bu Alemi Tefekkür Etmek

Yüce Allah şöyle buyuruyor: "Üstlerindeki göğe bakmazlar mı ki, onu nasıl bina etmiş ve nasıl donatmışız. Onda hiçbir çatlak da yoktur." (Kaf: 6). "Allah yedi kat göğü yaratandır." (Talak: 12).

Bu alem gereği gibi düşünüldüğünde, onun, için-de ihtiyaç duyulacak her şeyin hazır bulunduğu bir ev gibi olduğu görülür. Gök bir tavan gibi yükseltilmiş; yer bir zemin gibi yayılıp uzatılmış; yıldızlar, birer kandil gibi asılmış; kıymetli taşlar, zahireler gibi stoklanmış ve bunun gibi her şey hazırlanıp düzenlenmiştir. İnsan da, sanki evdeki işleri düzenleyip yürüten ev sahibi gibidir. Evet, insanın ihtiyaçları için türlü türlü bitkiler, menfaatleri için çeşit çeşit hayvanlar vardır.

Allah göğü yaratmış ve renk olarak da, göze ve onun görüşünü kuvvetlendirmeye en uygun olanını seçmiştir. Eğer o ışık huzmeleri ve ışık şeklinde olsaydı, göze zarar verirdi. Yeşile ve maviye bakmak, göz için uygundur. Nefisler, bütün genişliğiyle göğü gördüklerinde, rahatlık ve ferahlık hissederler. Özellikle de yıldızlar gökyüzünün karanlığını yarıp parıldadıklarında ve ay, aydınlığıyla ortaya çıktığında.

Hükümdarlar meclislerinin tavanlarını, onlara bakanları rahatlatacak ve içlerini açacak nakışlar ve süslemelerle donatırlar. Ancak biri, sürekli olarak ve tekrar tekrar bu tavanlara bakmaya devam etse, artık onlara bakmaktan bıkar ve başta hissettiği neşe ve rahatlama kaybolur. Ancak gökyüzüne ve onun zinetlerine bakmak farklıdır. Hükümdarlar ve diğer insanlar, kendilerini rahatsız eden sebeplerden dolayı sıkıntıya düşüp içleri daraldığında, rahatlamak için sığındıkları şey, gökyüzüne ve bütün genişliğiyle uzaya bakmak olur. Onun için hakîmler (bilge kimseler) şöyle demiştir: "Evinde rahatlık ve ferahlıktan sahip olacağın nasip, o evin gökyüzünden sahip olduğu nasip oranındadır." Evet, parıldayan yıldızlar ve ay ile gökyüzü insanı neşelendirip ferahlatır.

Yine yıldızların ve gezegenlerin hareketlerine göre insanlar yönlerini bulur. Gökyüzünde, sadece soyut bir şekilde ve ışık suretinde değil, izleri hâlâ mevcut olan doğudan ve batıdan yollar vardır. Denilmiştir ki: Bunlar, yoğun bir şekilde toplu halde bulunan küçük yıldızlardır ve yollarını kaybedenler onlara bakarak yolla-

rını bulurlar. Şu ayetin bu hususa işaret ettiği söylenmiştir: **"Kendine has yollara (El-hubuk) sahip olan göğe andolsun ki...."** (Zariyat: 8). Ayetteki "El-hubuk" kelimesinin yollar anlamına geldiği söylenmiştir.

Bütün bunlar, bu işlerin failinin kim olduğunun, sanatının sağlamlığının, ilminin genişliğinin, işlerindeki tertip ve düzenin apaçık delilleridir. Evet bütün bu işlerin temelindeki iradenin, bütük eksikliklerden münezzeh olan, her şeye güç yetiren ve her şeyi bilen Allah olduğunun açık delilleridir.

Gökyüzüne bakmanın on faydası olduğu söylenmiştir: 1- Hüzün ve kederi azaltır. 2- Vesveseleri azaltır. 3- Korku vehmini giderir. 4- Allah'ı hatırlatır. 5- Kalpte Allah'ın büyüklüğünü yayar. 6- Kötü düşünceleri giderir. 7- Karamsarlık hastalığına iyi gelir. 8- Aşıkları teselli eder. 9- Sevenleri birbirine alıştırıp yaklaştırır. 10- Ve o, duaların kıblesidir.

Güneş'in Yaratılmasındaki Hikmetler

Yüce Allah şöyle buyuruyor: "Güneşi de bir kandil kılmıştır." (Nuh: 6). Allah güneşi, sayısını tam olarak ancak kendisinin bileceği kadar çok işler için yaratmıştır. Güneşi yaratmasındaki açıkça görülen hikmetlerden biri, onun hareketleri sonucu yeryüzünün bütün bölgelerinde gece ve gündüzün oluşmasıdır. Eğer böyle olmasaydı, şüphesiz dini hayat da geçerliliğini yitirdi. Ayrıca karanlık bir dünyada insanlar geçimlerini temin etmek için nasıl çalışabilirler ve işlerini nasıl yürütebilirlerdi! Işığın lezzeti ve faydalarından mahrum olarak, nasıl kolay ve zevk aldıkları bir yaşama sahip olabilirlerdi! Eğer onun aydınlığı ve ışığı olmasaydı, gözlerden yararlanılamaz ve renkler ortaya çıkmazdı.

Yine güneşin batıp kaybolması ve bundaki hikmet de iyice düşünülmelidir. Eğer böyle olmasaydı, canlıların hayatında sükûnet ve dinginlik olmazdı. Oysa canlılar sükûnete, dinginliğe, bedenlerinin rahatlamasına, duyularının sakinleşmesine ve yediklerinin hazmı için hazım kuvvetinin canlanmasına şiddetle ihtiyaç duyarlar. Sonra çalışmaya ve kazanmaya olan hırs, insanları aralıksız bir çalışmaya sevk ederdi ki, bunun da beden üzerindeki etkisi çok büyük olurdu. Şüphesiz canlıların çoğu eğer gece girmeyecek olsaydı, kendilerine yarar sağlayacak şeyleri elde hırslarından dolayı çalışmayı bırakıp dinlenmeye vakit ayırmazlardı.

Sonra eğer güneş ışınları aralıksız olarak gelmeye devam etseydi, yeryüzü, üzerindeki bütün bitkilerin ve canlıların yanmasına yol açacak kadar ısınırdı.

Ancak bu haliyle güneş, ışığı açısından, belli bir vakitte doğup belli bir vakitte batmasıyla, bir evdeki kandil konumundadır. Ev halkı onunla belli bir vakit aydınlanırlar, sonra da dinlenmek ve sükûnete ermek için, onu söndürürler. Yine bu haliyle ısısı açısından güneş, bir evde yemek pişirilen ateş gibidir. Ev halkı onunla yemeği pişirip, artık ona ihtiyaç kalmadığı zaman onu söndürürler. Evet ona ihtiyaç duyulduğunda ondan faydalanılır, sonra ihtiyaç giderildiğinde başkalarına teslim edilir. Dünyanın iyiliği için yeryüzünün bir kısmı aydınlık, bir kısmı karanlık olacak şekilde güneş her daim insanların menfaatlerini gerçekleştirmektedir. Şu ayette bu meseleye işaret edilir: "De ki: Hiç düşündünüz mü? Eğer Allah üzerinizde geceyi tâ

kıyamet gününe kadar aralıksız devam ettirse, Allah'tan başka size bir ışık getirecek tanrı kimdir." (Kasas: 71).

Sonra güneşin doğuş ve batış zamanlarının değişmesiyle mevsimler oluşur. Böylece bitkilerin ve canlıların işleri düzenli bir şekilde yürür.

Bir de güneşin, kendi yörüngesindeki seyri belli bir süre izlenmelidir. Onun her gün doğup batarken, yaratıcısı tarafından takdir edilen farklı bir seyir izlediği görülür. Eğer güneş doğmasa ve batmasaydı, gece ve gündüz birbiri ardına gelmez ve vakitler bilinmezdi.

Eğer yeryüzü sürekli olarak karanlık olsaydı, o zaman bütün mahluklar yok olurdu. Ancak Allah geceyi bir dinlenme zamanı ve örtü, gündüzü de çalışıp kazanma zamanı yapmıştır. Gecenin gündüze, gündüzün de geceye çevrilmesine ve belli bir düzen içinde her ikisindeki uzama ve kısalmalara bir bak! Yine yaz ve kışın birbiri ardına gelmesinin sebebi olan güneşin seyrindeki meyledişe bir bak! Güneşin gökyüzündeki seyri alçaldığında hava soğur ve kış başlar. Gökyüzünün tam ortasında seyrettiğinde ise hararet şiddetlenir. Bu ikisinin ortasında olduğu zamanlarda ise sıcaklık mutedil olur. Böylece bir sene içindeki bu dört mevsimin varlığıyla bitkilerin ve canlıların işleri düzene girer.

Bundaki faydalara gelince; kışın, ağaçlardaki ve bitkilerdeki hararet düşer, ürünlerin maddeleri oluşur. Yine bu mevsimde hava açılır, bulutlar ve yağmur

oluşur. Canlıların bedenleri ve tabii hareketleri kuvvetlenir. İlkbaharda, kışın oluşan maddeler hareketlenir ve Allah'ın izniyle bitkiler ortaya çıkar, ağaçlar çiçeklenir ve hayvanların çoğu çiftleşmek için duygusal yoğunluk içine girerler. Yazın havanın harareti sakinleşir, ürünler olgunlaşır, yerin yüzeyi kurur ve bu mevsimde yapılacak işleri yapmaya elverişli hale gelir. Sonbahar da hava durulur, hastalıklar artar, geceler uzar ve ziraat uygun hale gelir. Bu geçişler birden bire değil kademeli bir şekilde olur.

Bütün bunlar, bu işleri çevirip yürütenin sonsuz ilim ve hikmet sahibi olduğunun delilleridir. Sonra güneşin, burçlardaki (yörüngesindeki) bir senelik dönüşü üzerinde de tefekkür edilmelidir. İlkbahar, yaz, sonbahar ve kış, yani dört mevsim, bu dönüş esnasında gerçekleşir. Bir dönüşün tamamlanmasıyla bir sene oluşur ve dönüş yeniden başlar. Böylece her şeyi bilen ve sonsuz hikmet sahibi Allah'ın takdiriyle tarihler de doğru bir şekilde hesaplanır.

Yüce Allah'ın, güneşin dünya üzerine doğmasını nasıl düzenlediği de iyi bir şekilde düşünülmeli. Eğer güneş, sürekli olarak tek bir noktadan doğsaydı, ışıkları sadece bir tarafa ulaşır ve diğer taraflar bundan mahrum kalırdı. Dağlar ışıkların diğer yönlere ulaşmasını engellerdi. Ancak günün başlangıcında güneş doğudan doğar ve sonra doğduğu yerin batısına düşen yerlerden doğmaya devam eder. Bu şekilde döngü sürer ve günün başlangıcında doğduğu yerden kaybolup gidene kadar hep başka yerlerde de batıp kaybolur.

Sonuçta hiç bir yer kalmaz ki, güneşin ışıklarından nasibini almamış olsun.

Sonra gece ve gündüzün miktarına ve Allah'ın onların vakitlerini nasıl ayarladığına bir bak! Gece ve gündüz, dünyanın hayrına olacak bir ölçüye göre işler. Eğer bu ölçü biraz aşılmış olsa, yeryüzündeki bitki ve canlıların hepsi bundan zarar görürdü. Canlılar sürekli olarak gün ışığında kalsalar, sükûnete erip dinlenemezlerdi. (Avlanılabilecek) hayvanlar da devamlı bir şekilde gözetlenmekten kurtulamazlar ve bu da onların yok olmasına neden olurdu. Bitkilerin aralıksız olarak güneş altında kalmaları ise, onların kurumalarına ve yanmalarına yol açardı. Aynı şekilde gecenin süresi uzamış olsaydı, bu durum canlıların yaşamlarını sürdürebilmek için çalışmalarının önünde bir engel olurdu. Yine, güneş ışınlarının ulaşmadığı yerlerde olduğu gibi, bitkilerin tabii ısılarının düşmesine ve donup bozulmasına sebep olurdu.

Ay ve Yıldızların Yaratılmasındaki Hikmetler

Yüce Allah şöyle buyuruyor: **"Gökte burçlar yaratan, onların içinde ışık saçan bir kandil (güneş) ve aydınlık veren bir ay var edenin (Allah'ın) şanı çok yücedir."** (Furkan: 71). Allah geceyi, havanın soğuma ve canlıların sükûnete erip dinlenme zamanı yapmış, ancak onu, hiç aydınlık olmayan ve asla çalışma imkanı bulunmayan zifiri karanlık bir halde de bırakmamıştır. İnsanlar bazen, zaruret, gündüz vaktin yetmeyişi ya da aşırı sıcaklar gibi sebeplerden dolayı, gece de bazı işler yapma ihtiyacı duyabilirler. İşte bazı geceler ay ışığı, bu konuda bize yardımcı olur. Ay'ın ışığı ve ısısı güneşinkinden daha azdır. Bunun sebebi de, insanların gündüz ki kadar yoğun bir tempoyla

çalışmamasıdır. Aksi takdirde geceleyin sahip oldukları sükûnete erip dinlenme durumu da ortadan kalkar ve bu da onlara zarar verir.

Allah yıldızlara da bir parça aydınlık vermiştir ve ay ışığının olmadığı zamanlarda onlardan yararlanılır. Diğer taraftan yıldızların, yeryüzü halkının içini açan ve onları ferahlatan bir zinet özelliği de vardır. Evet, Allah, kendisine duyulan ihtiyaçtan dolayı karanlığa bir vakit belirlemiş ve bu süre içinde, kalan ihtiyaçların da karşılanıp tamamlanması için belli oranda bir aydınlık tayin etmiştir.

Ay'dan, Allah'ın bir nimeti ve iyiliği olarak, ayların ve yılların hesaplanması için de yararlanılır. Yine yıldızların da, daha pek çok faydaları vardır. Ziraat ve ağaçların dikimi gibi pek çok işin zamanının bilinmesinde, kara ve deniz yolculuklarında yönlerin bulunmasında, sıcaklık ve soğukluk gibi olayların tahmininde, yıldızlar delillere ve işaretlere sahiptir. Bu hususta yüce Allah şöyle buyuruyor: **"Kara ve denizin karanlıklarında, kendisiyle yolu bulasınız diye, sizin için yıldızları yaratan O'dur."** (En'am: 97).

Ay ve yıldızların, yakınlaşıp uzaklaşmaları, parlaklık ve aydınlıkları, doğup batmaları gibi gökyüzündeki hareketleri, ve özellikle de Ay'ın hilal şeklindeki başlangıcı, sonra daire haline gelmesi, artması ve eksilmesi (büyüyüp küçülmesi), aydınlatması ve tutulması, evet bütün bunlar, onları dünyanın selameti için bu şekilde düzenleyen yaratıcılarının kudretinin delilleridir.

Sonra bu yıldızların her gün ve her gece yörüngelerinde hızlı bir şekilde nasıl döndüklerine bir bak!

Onların bu şekilde seyretmeleri bilinen ve müşahede edilen bir durumdur. Onların doğduklarını ve battıklarını müşahede etmekteyiz. Eğer onların seyredişleri hızlı olmasaydı, bu kadar uzun bir mesafeyi katedemezlerdi. Ve eğer Allah onları, yörüngelerinde (yıldırım gibi) hızlı bir şekilde seyretmelerinin şiddetinden etkilenmeyeceğimiz kadar yükseklerde yaratmasaydı, onların bu denli hızlı hareket etmeleri gözlerimizi alırdı. Tıpkı bazen arka arkaya çakan şimşeklerde olduğu gibi. Ancak Yaratıcı bir lütuf olarak, onların çok çok uzaklarda seyretmelerini takdir etmiş ve böylece her hangi bir olayın meydana gelme ihtimalini ortadan kaldırmıştır.

Yıldızların geceleri ortaya çıkıp görülmeleri, ihtiyaca göre takdir edilmiştir. Örneğin Süreyya, Cevzâ ve Şi'râ gibi bazı yıldızlar senenin bazı zamanlarında görülür, bazı zamanlarında ise görülmez. Eğer yıldızların tamamı sürekli olarak görülüyor olsaydı, o zaman bunlar delil olmazlar ve insanlar da onlara bakarak yollarını bulamazlardı. Bu yüzden, yıldızlardan bazılarının kimi zaman görülüp kimi zaman görülmemesi, insanların çıkarlarına uygundur ve görüldükleri zamanlar (bir şeylerin delili olarak) ondan yararlanmayı sağlar. Büyük Ayı ve Küçük Ayı takım yıldızları ise, bir çok faydasından dolayı, hiç kaybolmadan sürekli olarak görülürler. Bu yıldızlar, insanların karada ve denizde yollarını bulmalarına yardımcı olan işaretler konumundadır.

Hareket halinde olan yıldızların oldukları yerde sabit değil, yörüngelerinde seyir halinde olmaları üze-

rinde de düşünülmelidir. Eğer sabit olsalardı, hareketlerinden ve burçlarda izledikleri yollardan elde edilen delilller de ortadan kalkardı. Yıldızların hareketlerinde olduğu gibi, Güneş ve Ay'ın kendi menzillerinde seyretmelerinde de, dünyada meydana gelen pek çok hadisenin delilleri vardır. Eğer hepsi hareket halinde olsalardı, yörüngelerinde seyretmelerinin bilinen menzilleri ve ölçülüp kıyaslanabilecek bir şekilleri olmazdı. Çünkü hareket halinde olanların bu seyirleri, ancak alçak burçlardaki intikalleriyle bilinir. Tıpkı diğerlerinin seyirlerinin, üzerinden geçtikleri menzillerine göre bilinmesi gibi. Güneşi, ayı, yıldızları ve burçlarıyla bu alem, senenin dört mevsiminde her daim, mutlak galip ve her şeyi bilen Allah'ın takdiriyle içindeki bitkiler, canlılar ve bunların dışındaki şeyler için, dünya etrafında döner.

Bu husustaki çok büyük hikmetlerden biri de, dünyanın son derece sağlam bir şekilde hiç değişmeden (bozulmadan) devam etmesini sağlayan yörüngelerin yaratılmış olmasıdır. Bu mesele (hikmet olarak) insanlara yeter. Çünkü şayet bu önemli işte bir değişiklik olsaydı, insanın onu düzeltmeye ne gücü yeterdi, ne de herhangi bir tedbir alabilirdi. Böyle bir değişiklik kaçınılmaz olarak yeryüzünde büyük ve sınırları kestirilemeyen bir durum meydana getirirdi. Çünkü yeryüzünün dengesi, gökyüzüyle bağlantılıdır. Bütün bunlar, Yaratıcının kudretiyle hükme bağlanmıştır ve dünyanın selameti için ne bozulurlar, ne de vaktinden geri kalırlar. Her şeyi bilen ve her şeye gücü yeten yüce Allah, bütün eksikliklerden beridir.

Yeryüzünün Yaratılmasındaki Hikmetler

Yüce Allah şöyle buyuruyor: **"Biz yeri genişçe yaydık ve onu pek de güzel düzenledik!** (Zâriyât: 48). Canlıların güzel bir şekilde yerleşip kalmaları için Allah'ın yeryüzünü nasıl bir beşik gibi döşediğine bir bak! Canlılar için mutlaka yerleşip kalacağı bir mekan ve asla vazgeçemeyeceği gıdaya ihtiyaç vardır. İşte yeryüzü canlıların gıdası olan bitkilerle doludur ve onları sıcaktan ve soğuktan koruyan bir meskendir. Aynı zamanda yeryüzü, insanların ve diğer canlıların pislikleri ve cesetleri gibi etrafa rahatsız edici kokular saçan nesnelerin gömüldüğü bir yerdir. Bu hususta yüce Allah şöyle buyuruyor: **"Yeryüzünü hem dirilere,**

hem de ölülere bir toplanma yeri yapmadık mı?" (Mürselât: 25-26). Bu ayetler yukarıda söylediğimiz şekilde tefsir edilmiştir.

Sonra yeryüzünün yolları, canlıların ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla bir yerden başka bir yere intikal etmelerine imkan verecek şekilde alçaltılmıştır. İhtiyaçları karşılamak ise her çeşit canlı, ekin ve bitkiler için nesillerinin devam etmesi açısından hayatî bir meseledir. Yüce Allah şu ayette dikkat çektiği gibi yeryüzünü yalpalamalardan ve sarsıntılardan uzak tutup, istikrarlı ve sabit kılmıştır: **"(Allah) kendiniz ve hayvanlarınız için bir faydalanma ve beslenme olmak üzere yerden sular çıkardı, orada otlaklar yarattı ve dağları sağlam bir şekilde çaktı."** (Nâziât: 31-32-33). Bu sayede canlılar ihtiyaçlarını karşılamak için yolculuk yapma, rahatlamak için oturma, sükûnete ermek için uyuma ve işleri için bir yerden başka bir yere intikal etme imkanına sahip oldular. Eğer yeryüzü insanların ayaklarının altında yalpalayıp sarsılsaydı, insanlar ziraat ve diğer meslekleri yapamaz, sonuçta huzur ve esenlik içinde bir hayat yaşayamazdı. İnsanların depremlerde yaşadıkları korku ve dehşeti, söylediklerimize örnek olması açısından gözünün önüne bir getir! Umulur ki insanlar Allah'tan korkarlar, zulüm ve isyandan vazgeçerler. İşte bütün bunlarda, son derece büyük hikmetler vardır.

Allah yeryüzüne, özel bir ölçü içinde soğuk ve kuru bir özellik vermiştir. Eğer yeryüzünün kuruluğu aşırılığa kaçsaydı, o zaman yeryüzünün tamamı katı bir taş yığınına döner ve sonuçta ne canlıların hayatlarını

sürdürebileceği bitkiler yetişir, ne de üzerine bina yapmak mümkün olurdu. İşte yeryüzündeki yumuşaklık, bütün bu işleri yapmaya imkan hazırlıyor.

Yeryüzünün yaratılmasındaki hikmetlerden bir diğeri de, kuzeyin güneyden daha yüksek olmasıdır. Bu sayede sular yeryüzünü sulayarak akarlar ve sonunda denizlere dökülürler. Bu durum tıpkı üzerinde su bulunan bir yüzeyin bir tarafının yukarı kaldırılıp, diğer tarafının aşağıda bırakıldığında suyun aşağıya doğru akmasına benziyor. Eğer böyle olmasaydı, sular yer yüzeyinde çok büyük birikintiler oluşturarak toplanır ve bu durumda yolları keserek insanların işlerini yürütmelerine engel olurdu.

Üzerinde düşünülmesi gereken şeylerden bir diğeri de, değişik faydaları ve renkleriyle birlikte Allah'ın yeryüzünde yarattığı madenler ve cevherlerdir. Bir çok işin yapımında ve yine zinet eşyası olarak kullanmaya yarayan bu madenler ve cevherler farklı türlerde ve renklerdedir. Altın, gümüş, yakut, zümrüt, demir, bakır, kalay, kurşun, kibrit, mermer, alçı, neft gibi. İstenilse bu listeyi uzatmak mümkündür. Bütün bunlar, dünyayı mamur hale getirsinler diye, Allah'ın insanlar için yerin içinde gizleyip stokladığı nimetlerdir.

Kulların, yeryüzünü mamur hale getirmeleri ve ondan yararlanmaları noktasında Allah'ın onu nasıl yarattığına bir bak! Evet, Allah yeri, dağların yaratılışından farklı olarak, insanların onu kolayca işleyebilmeleri ve ondan yararlanmaları için kolay ve yumuşak bir şekilde yaratmıştır. Eğer yer, dağlar gibi katı ve

kuru olsaydı ondan yararlanmak mümkün olmazdı. Çünkü yerin ekilip biçilmesi ancak onun işlenebilir yumuşaklıkta olmasıyla mümkün olabilir. Aynı şekilde tohumun yere ekilebilmesi ve suyun tohuma ulaşması da yine toprağın yumuşak olmasıyla mümkündür. İşte böyle bir toprakta, tohum önce yeşermeye başlar, sonra oluşan damarlarından çektiği suyla ve toprağın nemiyle büyür ve dallanıp budaklanır.

Allah'ın yeri yumuşak yaratmasındaki rahmetlerinden bir diğeri, insanların ihtiyaç duyduğu yerlerde kolayca kuyu kazabilmeleridir. Eğer kuyuları dağlarda (yalçın kayalıklarda) kazmak zorunda kalsalardı, şüphesiz bu iş çok zor ve meşakkatli olurdu.

Yerin yumuşak yaratılmasındaki bir diğer hikmet ise, yolculuğu mutluluk içinde yapılacak derecede kolaylaştırmasıdır. Çünkü yer katı ve yalçın olsaydı, yollar belli olmaz ve yolculuk çok zor olurdu. Yüce Allah şu ayette bu hususa dikkat çekiyor: **"Yeryüzünü size boyun eğdiren O'dur. Şu halde yerin sırtlarında dolaşın ve Allah'ın rızkından yiyin."** (Mülk: 15). Bir diğer ayette de şöyle buyuruyor: **"(Gidecekleri) yeri bulsunlar diye, orada geniş geniş yollar var ettik."** (Enbiyâ: 31). İnsanlar yerin toprağından ve yumuşaklığından, bina inşa etmek ve kap kacak yapmak gibi işlerde de yararlanırlar. Tuz ve kükürt gibi madenler çoğunlukla yumuşak ve nemli yerlerde bulunurlar. Aynı şekilde bazı tür bitkiler sadece nemli ve kumlu toprağın olduğu yerlerde yetişirler. Buralarda, kolayca kazıp kendilerine yuva yapabildikleri için çok sayıda hayvan da toplanır.

Daha önce zikrettiğimiz gibi, buralarda madenler var etmesi de O'nun hikmetlerinden biridir. Yüce Allah şu ayette Hz. Süleyman'a verdiği nimeti dile getiriyor: **"Ve onun için erimiş bakırı da kaynağından pınar gibi akıttık."** (Sebe: 12). Yani bakırdan faydalanmasını ona kolaylaştırdık ve kaynağını ona gösterdik. Şu ayette de Allah kullarına verdiği nimeti dile getiriyor: **"Biz kendisinde çetin bir kuvvet ve insanlar için bir çok faydalar bulunan demiri indirdik."** (Hadîd: 25) Demiri indirmekten kasıt, şu ayette söylendiği gibi onu yaratmaktır: **"Sizin için nimetler indirdi."** Yani yarattı.

Yeryüzünün yaratılışındaki büyük hikmetlerden biri de dağların yaratılmasıdır. Yüce Allah şöyle buyuruyor: **"Ve dağları sağlam bir şekilde çaktı."** (Nâziât: 32). Bir başka ayette şöyle buyuruyor: **"Sizi sarsmaması için yeryüzünde sağlam ve sabit dağlar meydana getirdi."** (Nahl: 15). Yine şöyle buyuruyor: **"Gökten suyu bir ölçüye göre indirdik ve onu yerde durdurduk."** (Mü'minûn: 18). Allah yeryüzünde dağları, sayısını ancak kendisinin bileceği kadar çok faydalar için yaratmıştır. Bunlardan biri, Allah'ın, kullarına ve beldelere hayat vermesi için gökyüzünden suyu indirmesi ve dağları, içlerinde suların muhafa edildiği bir mahzen yapmasıdır. Eğer dağlar olmasaydı, toprağın nemiyle birlikte yeryüzüne rüzgarlar ve güneşin yakıcı sıcaklığı hakim olurdu ve insanlar suyu ancak, yorucu ve meşakkatli bir şekilde kuyu kazarak bulurlardı. Ancak dağların içinde muhafaza edilen suların geri dönmesiyle pınarlar, nehirler ve denizler oluşur. İnsanlar da yağmur

yağana kadar, kuraklık zamanlarında bunlardan yararlanırlar. Dağlardan bazılarının içinde suların muhafaza edileceği mekanlar yoktur. Ancak Allah o dağların üzerinde suları kar ve buz şeklinde muhafaza eder. Sonra güneşin ısısı bunları eritir ve böylece nehirler ortaya çıkar. İnsanlar da yağmurlar gelinceye kadar, bu sulardan yararlanır.

Bazı dağlarda, üzerinde suların birikeceği doğal havuzlar vardır. İnsanlar bu havuzlardan elde ettikleri suları kullanırlar. Dağların hikmetlerinden bir diğeri, tahtaları tekne ve gemi yapımında kullanılan bazı büyük cins ağaçların sadece oralarda bulunuyor olmasıdır. Yine dağların alçak yerlerinde hayvanlar ve insanlar için ekilecek yerler, yaban hayvanlarının yuvaları ve arıların yaptıkları kovanlar bulunur. Dağların faydalarından bir diğeri, insanların oralarda, kendilerini soğuktan ve sıcaktan koruyacak meskenler ve ölülerini gömecek yerler edinmesidir. Yüce Allah şu ayette bundan bahsediyor: **"Onlar dağlardan güvenli evler yontmuşlardı."** (Hicr: 82). Yolculuk yapanların, yollarını bulmada birer işaret gibi görev yapmaları da dağların sağladığı faydalardandır. Aynı şekilde denizde yolculuk yapanlar da sahilleri tespit etmek için dağları birer işaret olarak kullanırlar.

Dağların bir başka faydası, sayıları az ve zayıf olup düşmanlarına güç yetiremeyen grupların, dağları, kendilerini düşmandan koruyacak kaleler edinmeleri ve oralarda güven içinde yaşamalarıdır.

Allah'ın dağlarda altın ve gümüşü belli bir ölçüye

göre var etmesine bir bak! Kudretinin genişliğine ve nimetinin kapsayıcılığına rağmen, bu ikisini, sudan farklı olarak bol miktarda yaratmamış ve ortaya çıkarılmasını da kolaylaştırmamıştır. Bunun sebebi de, şu ayette ifade edildiği gibi, Allah'ın, yarattıklarına en uygun olanını ezelî ilmiyle bilmesidir: **"Hiç bir şey yok ki, onun hazinesi bizim yanımızda olmasın. Biz onu ancak belli bir miktar ile indiririz."** (Hicr: 21).

Denizlerdeki Hikmetler

Yüce Allah şöyle buyuruyor: **"Kendisinden taze et (balık) yemeniz ve takacağınız bir zînet çıkarmanız için denizi emrinize veren O'dur."** (Nahl: 14). Yüce Allah denizleri, faydalarının büyüklüğünden dolayı çok geniş olarak yaratmıştır. Öyle ki karaların tamamı büyük denizler (okyanuslar) tarafından çevrilmiştir. Suların dışında kalan karalar ve dağlar, denizlere oranla küçük bir tepe gibidir. Allah'ın denizlerde yarattıklarına ilave olarak karada yarattığı canlılar, sanki karanın denize ilavesi gibidir. Denizlerde insanı hayranlığa ve şaşkınlığa düşürecek pek çok şey müşahede edilebilir.

Denizlerde insanı hayranlığa ve şaşkınlığa düşüre-

cek hikmetleri bir düşün. Orada bulunan canlılar, cevherler ve yenilecek şeyler, karada gördüklerinden kat kat fazladır. Zaten büyüklüğü de karaların büyüklüğünden oldukça fazladır. Bu genişliğinden dolayı içinde çok büyük canlılar barındırır. O kadar ki, şayet bu canlılar sırtlarını denizin üzerine çıkartsalar, gören de onları bir kaya, tepe veya adacık sanır. İnsan, kuş, at, sığır ve bunların dışında karada yaşayan hiç bir canlı grubu yok ki, denizlerde de bunların benzerleri ve hatta kat kat fazlaları olmasın. Ayrıca denizlerde, karalarda benzerleri olmayan pek çok canlı türü vardır. Yaratıcı onların hepsini en uygun şekilde yaratmış ve her birine ihtiyaçları olan özellikleri vermiştir. Bunlar sayılmaya kalkılsa, sadece bazılarını zikretmek bile ciltlerce kitap yazmayı gerektirir.

Sonra Allah'ın, suyun altında, kayaların dibinde sedefin içinde incileri yuvarlak bir şekilde nasıl yarattığına ve mercanları nasıl var ettiğine bir bak! Yüce Allah şöyle buyuruyor: **"İkisinden de (araları görünmeyen bir engel ile ayrılan iki denizden de) inci ve mercan çıkar."** (Rahman: 22). Bu ayette zikredilen mercanın, çok narin inciler olduğu söylenmiştir. Kuran'da bu nimetler zikredildikten sonra şöyle deniyor: **"Şimdi Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlıyorsunuz?"** (Rahman: 23).

Gemilerdeki insanı hayrete düşüren şeylere ve içinde para kazanmak için çalışan insanlar bulunduğu halde suyun üzerinde yüzüşüne bir bak! Bu da yüce Allah'ın apaçık delillerinden ve nimetlerindendir. Al-

lah bu hususta şöyle buyuruyor: **"Şüphesiz... insanların faydasına olan şeyleri denizde taşıyarak yüzüp giden gemilerde... düşünen bir topluluk için pek çok deliller vardır."** (Bakara: 164) Allah gemileri, insanları ve yüklerini taşısın, onları ancak gemilerle ulaşılabilecek yerlere götürsün diye insanların emrine vermiştir. Eğer bu yerlere, gemiden başka bir vasıtayla ulaşmak isteseler, çok büyük meşakkatlerle karşılaşırlar ve yüklerini de oralara nakledemezlerdi. Allah kullarına lütufta bulunmayı ve işlerini kolaylaştırmayı irade ettiği için, onların suyun üstünde kalacak ve içlerinde kendilerini ve yüklerini taşıyacak gemiler yapacağı tahtalar (ağaçlar) yaratmıştır. Sonra da gemileri yürütecek ve bir yerden başka bir yere nakledecek, değişik vakitlerde esen ölçülü rüzgarlar göndermiştir. Yelkenleri dolduracak bu rüzgarların esme vakitlerini ise bu işlerin erbabına ilham etmiştir.

Allah'ın suyu yaratmasındaki sırra bir bak! Su, birleşme ve bölünmeyi kabul eden, her türlü tasarrufta bulunabilecek, çok şeffaf ve latif bir madde olmasına rağmen, üzerinde dev gibi gemilerin gitmesi mümkün olabiliyor. Bütün bu hususlarda Allah'ın nimetlerinin farkına varamayıp gaflet içinde olanların durumu gerçekten de şaşılacak bir şeydir. Bütün bunlar, yaratıcılarının büyüklüğünü kendi lisan-ı halleriyle anlatan apaçık deliller ve şahitlerdir. Evet, bütün bunlar, yaratıcılarının kudretindeki mükemmelliği ve hikmetindeki şaşılacak hususları lisan-ı halleri ile dile getirirler. Âdeta şöyle derler: Benim şeklimi, terkibimi, özelliklerimi,

halimdeki değişiklikleri ve faydalarımın çokluğunu görmüyor musun? Sağlam akıl sahibi biri, bütün bunları kendi kendime yaptığımı veya beni yaratılmışlardan birinin var ettiğini düşünebilir mi? Bilakis bütün bunlar her şeye gücü yeten, mutak galip ve istediğini yapan birinin eseridir.

Suyun Yaratılmasındaki Hikmetler

Yüce Allah şöyle buyuruyor: **"Her canlı şeyi sudan yarattığımızı düşünemediler mi? Yine de inanmazlar mı?"** (Enbiya: 30). Yine şöyle buyuruyor: **"(Allah'a ortak koştukları mı hayırlı) yoksa gökleri ve yeri yaratan, gökten size su indiren mi? Biz onunla bir ağacını bile bitirmeye gücünüzün yetmediği güzel güzel bahçeler bitirmişizdir. Allah'la beraber başka bir tanrı mı var? Hayır, onlar haktan sapan bir güruhtur."** (Neml: 60).

Yüce Allah'ın kullarına bahşetmiş olduğu, canlı ve cansız her şeyin kendisiyle hayat bulduğu tatlı su nimetini bir düşün! Eğer insan su içmeye mecbur olduğu halde su içmekten men edilse, çok kolay bir şe-

kilde sahip olduğu bütün dünya hazinelerini bu uğurda verirdi. Ancak kulların bu büyük nimetin farkında olmamaları gerçekten şaşılacak bir durumdur. Suya olan ihtiyacın şiddetini ve Yüce Allah'ın bu nimeti kullarına ne kadar bol miktarda verdiğini bir düşün! Eğer Allah bu nimeti ölçülü ve sınırlı verseydi, dünyadaki her şey büyük bir sıkıntıya düşerdi.

Sudaki letafeti, yumuşaklığı ve şeffaflığı bir düşün! Yeryüzünde (yukarıdan aşağıya doğru) dökülerek inişine bir bak! Diğer taraftan, tabii yapısı aşağılara inmek olduğu halde, letafeti ve güneşin ısısı sayesinde ağaçların ve bitkilerin damarlarında ilerleyerek, onların en tepe noktalarına çıktıklarını tefekkür et! Yemekten sonra, gıdaların hazmedilmesi için su içme ihtiyacı hissedildiğinde, suyu içen kişi onda bir lezzet, afiyet ve rahatlama bulur. Aynı şekilde su, bedenlerdeki, elbiselerdeki ve diğer şeylerdeki kirleri ve pislikleri temizleyici ve giderici bir nesne kılınmıştır. Bina yapımı ve diğer işler için toprağın ıslanıp uygun hale getirilmesi de su ile olur. Yine kuru olarak kullanılması mümkün olmayan bütün maddeler de su ile ıslatılıp yumuşatılır. Meşrubatların yumuşatılıp içmeye uygun hale getirilmesi, çıkan yangınların söndürülmesi, boğaza tıkanan ve insanı ölümle burun buruna getiren bir lokmanın giderilmesi, yorgun ve bitap bir haldeyken yıkanıp hemen rahatlamak, yiyeceklerin temiz hale getirilmesi ve bunun gibi insanların vazgeçemeyeceği daha pek çok şey su ile olur.

Bu nimetin kapsayıcılığına rağmen onu elde et-

menin kolaylığını; ona duyulan ihtiyacın şiddetine rağmen onun kadrinin bilinmediğini bir düşün! Eğer su konusunda darlığa düşülecek olsa, dünyada hayat çekilmez hale gelirdi. Yüce Allah gökten suyun indirilmesi ve kolayca elde edilip kullanılması ile, içindeki canlılar, bitkiler, madenler ve saymakla bitmeyecek diğer faydalarıyla birlikte dünyanın mamur hale getirilmesini irade etmiştir.

Havanın Yaratılmasındaki Hikmetler

Yüce Allah şöyle buyuruyor: **"Rüzgarları da aşılayıcı olarak gönderdik ve gökten su indirdik de onunla su ihtiyacınızı karşıladık. Yoksa onu mahzenlerde saklayan siz değilsiniz."** (Hicr: 22). Rüzgarlar havayı harekete geçirip dalgalandırırlar. Eğer böyle olmasaydı, karadaki canlıların hepsi yok olurdu. Havayı teneffüs etmekle, bütün canlıların bedenlerindeki ısı dengelenir. Çünkü denizdeki canlılar için suyun önemi ne ise, karadaki canlılar için havanın önemi de odur. Eğer bir canlının havayı içine çekip

nefes alması engellenmiş olsa, beynindeki hararet kalbine geçer ve bu da onun ölmesine sebep olur.

Rüzgarlar sayesinde bulutların, ziraat için yağmura ihtiyaç duyulan yerlere sürülmesindeki ve oraya yağmur yağmasındaki hikmeti bir düşün! Eğer yaratıcı rüzgarı yaratmak suretiyle kullarına lütufta bulunmamış olsaydı, bulutlar ağırlıklarından dolayı oldukları yerde kalırlar ve yeryüzünün de onlardan yararlanması mümkün olmazdı.

Rüzgarlar ile gemilerin nasıl suyun üzerinde yüzüp gittiğini ve bazı bölgelerden, diğer bölgelere, oralarda üretilmeyen ve yetişmeyen eşyaları taşıdığını da bir düşün! Eğer rüzgarlar sayesinde gemiler bir yerden başka bir yere intikal edemeseydi, sadece belli bölgelerde üretilen ve yetişen eşyalardan, ancak gemiler ile götürülebilecek başka bölgelerdeki insanların yararlanması söz konusu olmazdı. Oysa pek çok zaruret ve kazanç elde etmek gibi çeşitli sebepler, bir bölgede üretilip yetiştirilemeyen eşyaların başka bölgelerden getirilmesini zorunlu kılar.

Sonra rüzgarlardaki letâfet ve şeffaflığı bir düşün ve hareketlenip dalgalanması ile yeryüzündeki ağır ve kokmuş havayı nasıl dağıtıp berraklaştırdığını tefekkür et! Eğer böyle olmasaydı, meskenlerde hava bozulup kokar ve neticede canlılar vebaya ve diğer hastalıklara yakalanıp yok olurlardı.

Rüzgarların kum ve toprakları bostanlara nakletmesi ve oradaki ağaçları güçlendirmesindeki faydaları

da bir düşün! Yine rüzgarlar, dağların sırtlarını da kum ve toprakla kaplayıp oraları ziraata uygun hale getirebilirler. Diğer taraftan rüzgarlar sayesinde, denizler harekete geçip, balık ve insanların faydalanabileceği diğer şeyleri karaya atar.

Yine havanın hareketiyle, yağmurun nasıl parçacıklara ayrıldığını ve yere damlalar halinde düştüğünü bir düşün! Eğer havanın hareketi olmasaydı, su yere bütün bir kütle olarak iner ve indiği yeri de mahvederdi. Ancak yere damlalar halinde inen su, yerde toplanır ve hiçbir şeye zarar vermeden nehirleri ve denizleri oluşturur. Böylece canlılar en güzel şekilde onlardan yararlanmış olurlar. Yüce Allah'ın kullarına olan rahmetine, lütfuna ve onların işlerini nasıl yürüttüğüne bir bak! Evet, Allah'ın bu nimetindeki faydaların çokluğunu, büyüklüğünü ve kuşatıcılığını iyice tefekkür et! Şu ayette akıl sahipleri uyarılır ve bütün bunları tefekkür etmeye davet edilir: **"Gökten sizin için suyu indiren O'dur. İçecekler bundandır, ağaçlar bundandır ve (bundan yetişen otlakların) içinde hayvanlarınızı otlatırsınız. (Allah) sizin için onunla ekin, zeytin, hurma, üzümler ve her türlü ürünü bitiriyor. Şüphesiz bunda düşünen bir toplum için apaçık bir delil ve ibret vardır."** (Nahl: 11-12).

Yüce Allah'ın havayı bazen yağmur bulutlarıyla yüklü bazen de açık yapması ve dünyanın selameti için bu iki hali dönüşümlü olarak devam ettirmesi, O'nun bu konudaki büyük nimetlerinden ve hikmetlerinden biridir. Sürekli olarak bu iki halden biri devam etseydi,

o zaman dünyadaki denge bozulurdu. Yağmurlar aralıksız olarak devam ettiğinde, ekinleri ve sebzeleri çürüttüğü, evleri ve binaları yıktığı, yolları kestiği ve bir çok mesleği icra edilemez hale getirdiği görülür. Aynı şekilde hava hep açık ve güneşli olarak devam etse, cisimler ve bitkiler kurur, pınarlardaki ve vadilerdeki sular bozulurdu. Havanın hep kuru olması başka olumsuz sonuçlar da doğurur. Hastalıkların çoğalması, gıda maddelerinin fiyatlarının yükselmesi, otlakların kuruması ve arıların yayılacağı çiçeklerin yok olması gibi. Ancak havanın bazen yağışlı bazen de güneşli olması, havayı mutedil yapar ve bu iki durumdan her biri diğerinin sebep olacağı zararları ortadan kaldırır. Böylece işler düzene girer. Ve Allah'ın dilemesiyle, genel olarak hava durumu bu şekilde olur.

Ancak bazen bu iki durumdan birinin uzun süre devam ettiği ve bunun zararlarının ortaya çıktığı söylenebilir. Bunun sebebi belki de, Allah'ın nimeti ve lütfunun zıddı olan şeylerle insanların uyarılmasıdır. İnsanların bu şekilde uyarılmaları, onların zulümleri ve isyanlarından kaynaklanır. Bilindiği gibi vücuttaki hastalığın şiddetinin fazlalığına göre kullanılacak ilacın acılığının şiddeti de artar. Yüce Allah şöyle buyuruyor: **"Allah kullarına rızkı bol bol verseydi, yeryüzünde azarlardı. Fakat O, (rızkı) dilediği ölçüde indirir. Şüphesiz O, kullarından haberdar olan ve onları görendir."** (Şûrâ: 27).

Ateşin Yaratılmasındaki Hikmetler

Yüce Allah şöyle buyuruyor: **"Söyleyin bana, tutuşturmakta olduğunuz ateşi; onun ağacını siz mi yarattınız, yoksa yaratan biz miyiz? Biz onu bir ibret ve çölden gelip geçenlere bir fayda yaptık. Öyleyse çok büyük Rabbinin adını tesbih et."** (Vâkıa: 71-74)

Allah kullarına olan en büyük nimetlerinden biri olan ateşi yaratmıştır. Ancak ateşin çok ve yaygın olması zararlı olacağından, Allah onu hikmetine binaen sınırlandırmış, cisimlerde stoklamış (ateşi ortaya çıkaracak elementleri) ancak ihtiyaç duyulduğunda kullanılacak şekilde var etmiştir. Ateşin faydaları sayıla-

mayacak kadar çoktur. Bunlardan biri yiyeceklerin ve içeceklerin, pişirilip kaynatılması ve yiyip içmeye hazır hale getirilmesidir. Eğer ateş olmasaydı, yiyecekler ve içecekler sağlıklı bir şekilde hazmedilmeye hazır hale gelemezdi. Allah'ın bu önemli meseledeki lütfuna bir bak!

Sonra altın, gümüş, bakır, demir, kurşun ve kalay gibi insanların ihtiyaç duydukları madenleri bir düşün! Eğer ateş olmasaydı bütün bunlardan yararlanmak da söz konusu olmazdı. Örneğin bakır ancak ateşte eritilir ve ondan kap kacak yapılır. Yine demir de ateşle yumuşatılarak çok çeşitli eşyalar ve aletler yapılır. Ziraatte, marangozlukta kullanılan gereçler, zırh ve kılıç gibi savaşta kullanılan aletler ve saymakla bitmeyecek daha pek çok şey yapılır. Yüce Allah bu hususa şu ayette dikkat çekiyor: **"Biz kendisinde çetin bir kuvvet ve insanlar için pek çok faydalar bulunan demiri indirdik."** (Hadîd: 25) Allah bir başka ayette şöyle buyuruyor: **"Ona savaş sıkıntılarınızdan sizi koruması için zırh yapmayı öğrettik. Artık şükredecek misiniz?"** (Enbiya: 80) Eğer Allah ateşi yaratarak kullarına lütufta bulunmamış olsaydı, bu faydalardan hiç biri elde edilemezdi. Aynı şekilde, eğer ateş olmasaydı, insanlar altın ve gümüşten ne para, ne ziynet eşyası ne de diğer işler için yararlanabilirlerdi.

Yüce Allah'ın, ateşte insanlar için var ettiği mutluluk ve ferahlığı da bir düşün! İnsanlar gecenin karanlığında korktuklarında ateşin ışığıyla aydınlanırlar. Yine geceleri yemek, içmek, yatakları hazırlamak gibi

her türlü işlerini onun ışığının aydınlığıyla yollarına koyarlar. İnsanlar karada ve denizde onun varlığından güven ve huzur duyarlar. Sanki onun varlığıyla güneş ufuktan hiç batmamış gibi olur. Ateş sayesinde karın, rüzgarın ve soğuğun zararları engellenir. İnsanlar ondan savaşlarda, kalelere mukâvemet etmek için de yararlanırlar. Evet, bütün bunlar ancak ateş sayesinde elde edilir. Bu nimetin kıymeti ne kadar da büyüktür. Ve Allah onun bütün bu hikmetlerini ve faydalarını insanların hizmetine vermiştir. İnsanlar dilediklerinde onu (potansiyel olarak) stokta tutarlar, dilediklerinde de onu açığa çıkarırlar.

İnsanın Yaratılmasındaki Hikmetler

Yüce Allah şöyle buyuruyor: **"Andolsun biz insanı, çamurdan (süzülüp çıkarılmış) bir özden yarattık."** (Mü'minûn: 12). Allah ezelî ilminde, bir topluluk yaratıp onları yeryüzüne yaymayı ve orada imtihana tâbi tutmayı isteyince, onları birbirlerinin neslinden gelecek şekilde yarattı. Allah kadın ve erkeği yaratmış ve her birinin kalbine, karşı cinse karşı duydukları arzularına engel olamayacakları, sevgi, muhabbet ve başka sebepler yerleştirmiştir. Yaratılışlarında var olan bu fıtrî arzu, onları birleşmeye sevk eder ve bu birleşme neticesinde erkeğin menisiyle kadının rahminde cenin oluşur. Sonra Allah, değişik evrelerden

geçirerek ondan erkek ve kadını yaratır.

Rahimdeki nutfeyi önce alak'a (embriyo'ya), sonra bir parça ete sonra da kemiğe dönüştürür. Sonra kemiklere et giydirir ve kaslar, sinirler ve damarlarla donatır. Sonra uzuvları yaratır. Kafayı şekillendirir ve onda kulak, göz, burun ve ağız gibi organların yerini açar. Allah gözü görmek için yaratmıştır ve onunla eşyaların görülmesi insanı şaşkınlığa düşürecek ve hayranlığa sevkedecek bir durumdur. Gerçekten de insan bu işin sırrını açıklamaktan aciz kalıyor. Göz yedi tabakadan oluşmaktadır ve her bir tabakanın kendine has özellikleri ve şekli vardır. Eğer bu tabakalardan biri kaybedilse veya işlevsiz hale gelse, artık göz, görme işini yapamaz hale gelir. Örneğin gözü çevreleyen göz kapaklarına bir bak! Göz, dışardan gelecek ve ona zarar verecek toz vesaire maddelerden korumak için çok hızlı hareket etme kabiliyetine sahip olarak yaratılmıştır. Göz kapakları âdeta, ihtiyaç halinde açılan, diğer zamanlarda kapalı tutulan bir kapı konumundadır. Aynı zamanda göz kapağı, gözü ve yüzü güzelleştiren bir unsur olduğu için, kirpikleri de göze zarar verecek kadar ne uzun, ne de kısadır. Göz yaşı, göze düşen şeyleri parçalayıp gidermek için biraz tuzlu olarak yaratılmıştır. Gözün kenar kısımları, ortasına göre biraz daha çukurdur. Böylece gözün yan tarafında kalan şeylerin görülmesi mümkün olur. Yine kaşlar da yüz için bir güzellik unsuru ve gözleri koruyucu bir örtü olarak yaratılmıştır. Uzamayıp aynı kalması noktasında da kirpiklere benziyor. Saç ve sakal kılları ise, uzayıp kısaltılabilmekte ve çirkinlikten uzak tutularak

güzel bir şekil verilebilmektedir.

Sonra ağza, dile ve bunlardaki hikmetlere bir bak! Dudaklar ağız için bir örtüdür. Hatta sanki ihtiyaç halinde açılan, ihtiyaç ortadan kalktığında kapanan bir kapı gibidir. Dişler ve diş etleri için de birer örtü vazifesi görür ve böylece güzel bir görünüm sağlar. Eğer dudaklar olmasaydı ortaya çirkin bir görüntü çıkardı. Aynı şekilde dudaklar, insanın içindeki duyguları ifade ederken dil ile yardımlaştığı gibi, ağza atılan lokmaların çevrilmesi, dişlerin altına sürülmesi için de yardımcı olurlar. Bu şekilde lokmalar iyice çiğnenir ve kolayca yutulur.

Allah dişleri tek ve bütün bir kemik halinde değil, ayrı parçalar halinde yaratmıştır. Böylece dişlerden biri çıkarsa diğerlerinden yararlanmaya devam edilir. Dişler işlevleri ile faydalı olurken, güzel bir görünüme de katkıda bulunurlar. Dişlerden bazıları, işlevi bunu gerektirdiği için, daha geniş ve sağlam yaratılmıştır. Öğütücü dişler (azı dişleri) ağza alınan gıdaları parçalayıp öğütmede ihtiyaç duyulacak büyüklüğe ve özelliğe sahiptir. Çünkü lokmaların iyice çiğnenmesi, hazmın birinci aşamasını oluşturur. Ön dişler ve kesici dişler, hem güzel bir görüntü hem de gıdaları parçalayıp ağza alınacak hale getirmek, için yaratılmıştır. Bu yüzden kökleri çok sağlamdır. Evet dişler, kendilerini çevreleyen kırmızılık (diş etleri) içindeki beyaz görünümleri, düzenli dizilişleri ve aynı seviyedeki boylarıyla, âdeta sıra sıra dizilmiş inciler gibidir.

Ağızda yaratılan ve ancak kendisine ihtiyaç duyulduğunda açığa çıkan yaşlığı da bir düşün! Eğer

daha önce ortaya çıksa ve aksaydı, şüphesiz bu, insan için çirkin bir durum olurdu. Ancak o, yemek yenirken, çiğnenen lokmaları ıslatmak için açığa çıkar ve böylece lokmaların hiç acı hissedilmeden kolayca boğazdan geçmesi sağlanır. Yemek yeme işi bittiğinde de, fazladan salgılanan bu yaşlık sona erer. Geride sadece konuşma işlevini gerçekleştirecek olan küçük dili, büyük dili ve gırtlağı ıslatacak kadar yaşlık kalır. Zaten bunların kuruması da insanın ölmesine yol açar.

Yemek yiyen birinin, dili ve ağzının diğer kısımlarıyla, yediği şeylerin tadını ve lezzetini hissetme duyusunu yaratan Allah'ın şu rahmetini ve lütfunu bir düşün! Böylece insan, tattığı şeylerden lezzeti kendisine uyanları bilir ve yemek ihtiyacı hasıl olduğunda rahat bir şekilde yiyip içer. Aynı şekilde lezzeti kendisine uymayanları da bilir ve onları yemekten imtina eder. Yine bu duyu sayesinde ağzına aldığı şeylerin sıcaklık ve soğukluk ölçüsünü bilir.

Allah kulağı yaratmış ve onda, içine girmeye çalışan böceklerden ve haşarattan koruyacak sıvı bir madde varetmiştir. Onu gelen sesleri toplayıp kulağın içine kanalize edecek kulak kepçesi ile donatmıştır. Kulakta sesin ilerleyeceği kıvrımlar vardır. Bu kıvrımlar sesin yolunu uzatır, böylece titreşim hareketi çoğalır ve uzar. Bu da uykuda bile olsa sahibinin uyanmasını sağlar.

Sonra insanın havayı buruna çekme yoluyla kokuları algıladığını bir düşün! Bu hadise de, hakikatını ancak Yaratıcının bildiği bir sırdır. Allah'ın, burnu yüzün ortasına yerleştirmesine, ona güzel bir şekil vermesine, havayı teneffüs edeceği iki delik açmasına,

yiyeceklerinin ve içeceklerinin kokusunu kontrol edeceği, aynı şekilde güzel kokulardan yararlanmasını ve kötü kokulardan kaçınmasını sağlayacak koku alma duyusu ile donatmasına, yine kalbine gıda olması ve içindeki harareti düşürüp rahatlaması için nefes alma yetisi vermesine, evet bütün bunlara bir bak ve (hikmetleri üzerinde) tefekkür et!

Allah boğazı yaratmış ve onu seslerin çıkmasına uygun ve hazır hale getirmiştir. Dilin farklı hareketlerine, sesleri değişik şekillerde kesmesine ve yine ses yolunun değişik şekiller almasına bağlı olarak ortaya farklı harfler çıkar. İşte boğazın, (sesin çıkması anında) daralması, genişlemesi, sertleşmesi, yumuşaması, (sesin çıkacağı yerden ağıza kadar olan mesafenin) uzaması veya kısalması gibi farklı şekiller almasıyla ortaya farklı sesler (harfler) çıkar. (Sesleri sembolize eden) bütün şekiller (harfler) arasında, onları birbirinden ayıracak farklılıklar olduğu gibi, sesler arasında da onları birbirinden ayıracak farklılıklar vardır. Aynı şekilde bütün insanlar arasında da farklılıklar vardır. Bunun sırrı ise (bu farklılıklar sayesinde) insanların birbirlerini tanıyıp bilmesidir. Allah Hz. Adem'i ve Hz. Havva'yı farklı suretlerde yaratmıştır. Onların çocuklarına da onlardan farklı suretler vermiştir. Ve insanların yaratılışı, birbirlerini tanıyıp bilsinler diye, bu şekilde devam edip gelmiştir.

Sonra faydalı şeyleri çekmenin, zararlı şeyleri de uzaklaştırmanın aracı olan ellerin yaratılışına bir bak ve bundaki hikmetleri tefekkür et! Elini, avucunu, beş parmağı ve parmakların boğum yerlerini bir düşün!

Dört parmak bir tarafta, baş parmak ise ayrı bir tarafta yaratılmıştır ve baş parmak bütün parmakların üzerinde dolaşır. Eğer gelmiş geçmiş bütün insanlar bir araya gelip de baş parmağı farklı bir yere koymak için dikkatli bir şekilde düşünselerdi, onu mevcut yerinden başka bir yere koyamazlardı. Parmakların bu şekilde dizilişi, onların en iyi şekilde eşyaları tutmasını, bir şeyleri alıp vermesini sağlıyor. El açık tutulduğunda, içine istenilen şeyin konulabileceği bir tabak, kapatılıp yumruk yapıldığında ise onunla vurabileceğin bir alet oluyor. Parmaklar sıkıca birbirine yapıştırılıp el yarı kapatıldığında içine su konulacak bir kap, parmaklar yaklaştırılıp el açıldığında ise bir küreğe dönüyor.

Allah parmakların ucunda, bir ziynet ve onu güçlendirecek bir dayanak olarak tırnakları yaratmıştır. Tırnaklar, parmaklar ile tutulamayan ince ve küçük şeyleri tutmaya yaradığı gibi, vücudu kaşımak gibi başka işlerde de kullanılır. Evet, vücuttaki en önemsiz gibi görünen şeylerin yokluğunda ortaya çıkacak durumları bir düşün! Şayet insanın bir yeri kaşınsa, kendisine elem veren bu durumdan kurtulmada yararlanacağı tek şey tırnaklarıdır. Çünkü tırnak bu gibi işler için yaratılmıştır. O, ne kemikler gibi çok katı ve sert, ne de deri gibi yumuşaktır; uzar, düzeltilir, kesilir ve kısaltılır. Sonra insanın, gerek uykudayken, gerek uyanıkken, tırnaklarıyla vücudunda kaşınacak yerleri nasıl kolay bir şekilde bulduğuna dikkat et! Şayet kaşınan yerleri kaşımasını başkasından istese, o kişi bu yerleri uzun ve yorucu bir gayretten sonra bulurdu.

İnsanın bacaklarının uzunluğuna ve ayaklarının

yayvanlığına bir bak ve tefekkür et! Bunlar insanın sağlam bir şekilde yürümesini sağlıyor. Ayaktaki parmaklar hem zinettir, hem de yürüyüşünü kuvvetlendiren bir yardımcıdır. Aynı şekilde parmaklar da tırnaklarla donanmış ve kuvvetlenmiştir.

Allah'ın bütün bunları, nasıl basit bir nutfeden yarattığına dikkat et! Sonra nutfeden, bedenin dayanağı ve direği olan sağlam ve kuvvetli kemikler yaratmıştır. Bu kemikler birbiriyle uyumlu olan farkı şekillerde ve ölçülerdedir. Küçük, uzun, yuvarlak, enli ve ince çeşitleri vardır. Kemiklerin içindeki kanallarda, yumuşak ve şeffaf bir öz (ilik) bulunur. Bu öz, kemikleri daha güçlü kılar. İnsan ihtiyaçlarını karşılarken, (hareketlerinde) vücudunun tamamına ve bazı parçalarına muhtaç olduğu için, Allah, kemikleri tek bir parça olarak değil, çok sayıda yaratmıştır. Aralarında hareket etmeyi kolaylaştıracak eklemler vardır. Kemiklerden her birinin şekli, onlardan istenen harekete uygun olarak yaratılmıştır. Eklemler, kaslarla kemikleri bir tarafından birbirine bağlayıp sabitler. Allah (birbirine eklemlenen) kemiklerden birinde dışa doğru bir çıkıntı, diğerinde ise içe doğru bir oyuk yaratmıştır. Çıkıntı ve oyuk, birbirine monte olur. Böylece insan, istediğinde vücudunun sadece bir yerini hareket ettirebilir. Eğer eklemlerin yaratılmasındaki hikmet olmasaydı, bunu başaramazdı.

Sonra Allah'ın, kafayı, farklı şekil ve suretlerdeki elli beş kemikten oluşacak şekilde yaratmasını düşün! Bunları birbiriyle öylesine uyumlu olarak bir araya getirmiştir ki, ortaya gördüğün gibi düzgün bir kafata-

sı çıkmıştır. Bu kemiklerin altısı, kafatasının beynin üzerindeki kısmında, yirmi dördü çehrenin üst kısmında ve ikisi de çehrenin alt kısmındadır. Dişlerden geriye kalanların bir kısmı öğütmeye uygun olacak şekilde geniş, bir kısmı da kesmeye uygun olacak şekilde keskindir.

Allah, boynu kafanın merkezi kılmıştır. Boyun, girintileri ve çıkıntılarıyla birbirine monte olmuş yedi adet omurga dizisinden oluşur. Böyle olmasının hikmetleri çoktur. Boynun alt kısmı sırta (sırttaki omurgaya) binmiştir. Boynun altından kalça kemiğine kadar olan kısımda yirmi dört omurga dizisi vardır. Bunların dışında farklı şekillerde üç parçadan oluşan kalça kemiği vardır. Kalça kemiğine alt kısmından, yine üç parçadan oluşan uyluk kemiği bağlanır. Sonra sırt kemiği (omurga) yine, göğüs kemiği, omuz kemiği, ellerin kemiği, bacakların ve ayakların kemikleri ile birbirine bağlanır. Eklemlerdeki küçük kemikçikler hariç, insan vücudunda iki yüz seksen dört kemik vardır. Bütün bunları, Yüce Allah'ın nasıl basit ve şeffaf bir nutfeden yarattığını düşün! Bunları saymamızdaki amaç, onları en uygun şekilde var eden Yaratıcının büyüklüğünü ortaya koymaktır. Allah onları ayrı ayrı şekillerde ve özel bir sayıda yaratmıştır. Şayet fazladan bir kemik daha olsa, o söküp atılması gereken bir yük olurdu. Eğer bir tanesi eksik olsa, mutlaka bu eksikliğin giderilmesi gerekirdi. İşte Allah'ın bu şekilde yaratmasında, iyice düşünen akıl sahipleri için O'nun büyüklüğüne ve yüceliğine apaçık deliller ve ibretler vardır.

Sonra Allah'ın kemikleri harekete geçirecek olan kasları nasıl yarattığına bir bak! İnsan bedeninde beş yüz yirmi dokuz kas vardır. Et, damar, sinir ve zardan (ince dış kabuktan) oluşan kaslar, bulundukları yere ve yerine getireceği göreve bağlı olarak farklı ölçülerde ve şekillerdedir. Kaslardan yirmi dört tanesi göz ve göz kapağının hareketleri içindir. Eğer bunlardan biri eksik olsa, gözün işlevini yerine getirmesi aksar. Bunun gibi, yüce Allah her uzva, görevlerini yerine getirmeye yetecek kadar kas tahsis etmiştir. Sonra damarlar, toplardamar, atardamar, sinirler, bunların genişliği ve (birbirine ve yerine getirecekleri görevlere) uygunluğu, evet bütün bunlar insanı hayrete düşürecek ve (hikmetlerinin) açıklaması çok uzun sürecek olağanüstü şeylerdir. Sonra bunlarda duyu organlarıyla idrak edilemeyecek çok büyük anlamlar ve özellikler de vardır.

Sonra Allah'ın, insanı özel bir suret vererek yaratmasına ve böylece onu şereflendirip üstün tutmasına bir bak. Evet, Allah insanı dik olarak (iki ayağı üzerinde durup hareket edecek şekilde) yaratmış ve onu rahatça oturabileceği, elleriyle ve diğer organlarıyla işlerini görebileceği özelliklerle donatmıştır. Bazı canlılarda olduğu gibi, insanı yüzüstü sürünerek hareket edecek şekilde yaratmamıştır. Eğer bu şekilde yaratmış olsaydı, insan, şu anda yapmış olduğu işleri yapamazdı.

İnsan, dışı ve içi ile bir bütün olarak incelendiğinde, inceleyeni şaşkınlık ve hayranlığa düşürecek, her şeyi en ince ayrıntısına kadar düşünülüp ona göre yerli yerinde yaratılmış bir sanat harikası olduğu görülür. Allah insan bedeninin, gıda ile tamama ermesini takdir

etmiştir. Bedenin işleyip görevlerini yerine getirmesi, gıda almaya devam etmesiyle mümkün oluyor. Ancak yüce Allah, gıdaların, aşılmaması gereken bir ölçüye göre alınmasını takdir etmiştir. Eğer bu ölçü aşılıp sürekli olarak gıda alınmaya devam edilirse, insanın bedeni, artık hareket etmesine engel olacak kadar şişmanlar ve ince sanatları da yerine getiremez hale gelir. Bütün bu hikmetleri, Allah'ın bir damla sudan yarattığı insanda görüp hayranlık ve şaşkınlığa düşüyoruz. Bir de Allah'ın, gökleri ve yeri yaratışını bir düşün! Evet, Allah'ın güneşi, ayı, yıldızları yaratmasındaki sanatını, bunların ölçülerindeki, şekillerindeki, sayılarındaki, yerlerindeki (yörüngelerinde), bazılarının (belli çizgilerde) birbirleriyle birleşmeleri, bazılarının ise birbirlerinden ayrılmasındaki, şekillerinin, yine doğuş ve batış yerlerinin farklılıklarındaki hikmetleri iyice düşün ve tefekkür et! Acaba bu sefer şaşkınlık ve hayranlığının derecesi ne olur? Sakın göklerde ve yerde bulunan küçük bir zerrenin hikmetlerden uzak olduğunu düşünme! Aksine, en küçük zerreler bile, hakikatını sadece Allah'ın bildiği şaşılacak hikmetlere sahiptir. Yüce Allah'ın şu kavline bir bak: **"Sizi yaratmak mı daha güç, yoksa gökyüzünü mü? Allah onu bina etti, direksiz yükseltti ve kusursuz işleyen bir sisteme bağladı."** (Nâziât: 27)

Bir düşün! Şayet insanlar ve cinler bir araya gelse ve (insanın yaratıldığı) nutfeden bir göz, bir kulak veya bir canlı meydana getirmeye çalışsalar, buna güç yetiremezlerdi. Bir de Allah'ın o nutfeyi, rahimlerde nasıl en mükemmel şekilde biçimlendirdiğini, birbi-

rinden farklı uzuvlara ayırdığını, kemiklerini ve organlarını en sağlam ve uygun şekilde oluşturduğunu, damarlarını ve sinirlerini şekillendirip, dış ve içini kusursuz bir şekilde düzenlediğini ve yaşadığı müddetçe hayatta kalmasının yolu olan gıdayı almasını sağlayacak donanımı yarattığını düşün.

Sonra Allah'ın iç organları düzenleyişini bir düşün! Kalp, karaciğer, akciğer, mide, dalak, bağırsaklar, rahim ve mesâne gibi organların her biri kendi özel görevlerini yerine getirmeye uygun olacak biçimde, özel ölçüler ve şekillerde yaratılmıştır. Mide, gıdaların eritilmesi için keskin bir özsuya sahip olacak şekilde yaratılmıştır. Midenin bu işi en iyi şekilde yerine getirmesi için, azı dişleri de önce gıdaları iyice parçalayıp öğütür. Karaciğer ise gıdalardan alınan besinlerin kana aktarılmasın ve böylece her organın ihtiyaç duyduğu besini kandan almasını sağlar. Kemiklerin ihtiyacı olan besin etinkinden, damarlarınki sinirlerden ve kıllarınki de diğerlerinden farklıdır. Dalak, böbrekler ve safra kesesi karaciğerin hizmetine verilmiştir. Dalak, sevdâ (isimli soğuk sıvıyı), safra kesesi, safra suyunu, böbrekler, safra kesesinden gelen suyu ve mesâne de böbrekten gelen suyu çeker. Gıdalardan elde edilen besinler ise karaciğer ve damarlar yoluyla bedenin her tarafına ulaştırılır. Allah bu organların maddesini, sade etten daha sağlam yaratmıştır. Çünkü bunlar, içinde değişik şeyler bulunan kaplar gibidir.

Allah'ın, rahmi yaratmasın ve onda oluşturduğu sistemi bir düşün. Eğer biri, ondaki bütün özellikleri ve hikmetleri açıklamaya kalksa, bunu başaramazdı.

Çünkü bunu ancak, onun yaratıcısı bilir. Yine yeni doğmuş bir çocuğun hangi besinlere ihtiyacı olduğunu, ne çocuğun ne de annenin bilmesi gerekir. Bütün bu besinler, annenin sütünde hazır halde mevcuttur ve çocuğun organları gelişip dişleri çıkana kadar onunla beslenir. Aksi takdirde, anneler hem bu gıdaları bilmek, hem de (dişleri olmayan ve organları henüz bunları hazmedecek kadar gelişmeyen bebeklere) bunları yedirmek için çok zor duruma düşerlerdi. Bu da sonuçta anneleri çocuk bakımından nefret ettirirdi.

Sonra Allah'ın, buluğa ve kemâle erene kadar, çocukta derece derece akıl ve temyiz kabiliyetini nasıl yarattığını bir düşün! İnsanın akıl ve düşünce sahibi olmadan doğuyor olmasındaki sırrı bir tefekkür et! Eğer insan akleden bir çocuk olarak doğsaydı, anne karnından çıkarken gördüklerini inkar eder, şaşkın ve aklı karışmış biri haline gelirdi. Çünkü o, bilmediği, daha önce görmediği ve alışkın olmadığı şeyleri görecekti. Diğer taraftan çocuk, bedeninin zayıflığı ve yetersizliğinden dolayı hep başkaları tarafından taşındığını, kundaklandığını ve ihtiyaçlarının giderildiğini görecek, sonuçta bir zillet ve aşağılık hissine kapılacaktı. Sonra aklı erdiği ve kendi tercihlerini kendi yapmak isteyeceği için, her şeye fazlaca itiraz edecek, bu da büyüklerin kalplerinde çocuklara karşı mevcut olan sevgi ve muhabbeti ortadan kaldıracaktı. İşte bütün bunlar, akıl ve düşüncenin çocuklarda derece derece gelişmesinin, onlar için en uygun şey olduğunu ortaya koyuyor.

Bütün yaratılmışların, nasıl da olabilecek en uygun

şekilde yaratıldığı görülmüyor mu? Çocuğun serpilip gelişmesinin ve buluğa ermesinin, nasıl onun neslini devam ettirmesinin yolu olduğunu; sakal ve bıyıkların çıkmasının da onu nasıl çocuklardan ve kadınlardan ayırdığını; aynı zamanda yaşlılığında yüzünün kırışıklıklarını örterek onun nasıl güzelleştirdiğini bir düşün! Yine kadınların yüzlerinde sakal ve bıyık çıkmayarak, nasıl güzel ve pürüzsüz olarak kaldıklarını, bu halleriyle de neslin devamı için erkekleri nasıl etkilediklerini bir düşün.

Şimdi bütün bu söylediklerimizi; Allah'ın saydığımız bu farklı şeylerde ortaya koyduğu sistemi ve düzeni bir düşün! Acaba böyle bir sistemin tesadüfen oluşması mümkün olabilir mi? Eğer anne karnındaki bir cenine, kan yoluyla besin götürecek bir sistem olmasaydı, o cenin, tıpkı suyu kesilen bir bitkinin solup kuruması gibi, kuruyup yok olmaz mıydı? Eğer rahim, uzuvları tamamlanıp doğuma hazır hale gelmiş çocuğu, dışarı çıkması için sıkıştırmasaydı, bu hem çocuğun hem de annenin ölümüne yol açmaz mıydı? Eğer doğduğunda, anne sütü onun gereksinimini karşılamasaydı, açlıktan ve susuzluktan ölmez miydi? Ya da ona uygun olmayan ve iyi gelmeyen gıdalarla beslenmek zorunda kalmaz mıydı? Eğer zamanı geldiğinde dişleri çıkmasaydı, bu durum, yemekleri çiğneyip öğütemeyeceğinden dolayı süte devam etmesine ve sonuçta bedeninin gelişmemesine yol açmaz mıydı? Eğer büyüdüğünde yüz kılları çıkmasaydı, kadınlara ve çocuklara benzemez miydi? Bu durumda onda bir heybet, celâlet ve vakar görülür müydü? Acaba, zamanı geldiğinde

onun bütün bu ihtiyaçlarını karşılayan, onu yoktan var eden yaratıcısı değil mi?

Yine bir insanın hayat bulmasını sağlayacak, cinsel ilişkideki şehveti bir düşün (bu şehvet olmasaydı nesiller devam etmezdi). Yine nutfeyi rahme ulaştıracak organa, nutfenin bu organdan çıkışını sağlayacak harekete ve bütün bunların nasıl da bu işe en uygun esaslara bağlandığını tefekkür et!

Sonra vücudun bütün uzuvlarına ve her bir uzvun, karşılayacağı ithiyaçlara göre hazırlanışına bir bak! Gözler, bakarak görmek; eller, tutmak, almak ve (zararlı şeyleri) itip uzaklaştırmak; ayaklar, gitmek; mide, yemekleri hazmetmek; ciğer, ayrıştırıp ayırmak; ağız, konuşmak ve gıdaları almak; ön ve arka delikler, artıkları vücuttan atmak için (ve bu işleri yerine getirmeye uygun olarak) yaratılmıştır.

İnsandaki diğer uzuvlar üzerinde de iyice düşünülüp tefekkür edildiğinde, her birinin en uygun ve doğru şekilde yaratıldığı görülür. Örneğin gıdaların mideye ulaşması, sonra elde edilen özün, âdeta bir süzgeç görevi yapan ince damarlarla karaciğere gönderilmesini bir düşün! Eğer gıdalar midede iyi hazmedilmeden ve süzgeç görevi yapan ince damarlardan iyice incelip elenmiş hale gelmeden karaciğere geçmiş olsaydı, karaciğeri yaralar ve ona zarar verirlerdi. Ancak Allah'ın her şeyi yerli yerinde var eden hikmetinin bir sonucu olarak, bu ince damarlardan sert ve pürüzlü halde kalmış şeyler geçip karaciğere ulaşamaz. Sonra karaciğere gelen besinler kana çevrilir ve kan, kendisi için hazırlanmış mecralar yoluyla vücudun her tarafına

nüfuz edip, oralara uygun olan besinleri ulaştırır. **"Alemlerin Rabbi olan Allah ne yüzcedir."** (Mü'min: 64).

Sonra bir bak, vücutta anlamsız bir şey yaratılmış mıdır? Göz, eşyaları ve renkleri görmek için yaratılmıştır. Eğer renkler mevcut olsaydı, ancak gözler onu görmeyecek olsaydı, bu durumda renklerde bir menfaat olur muydu? Eğer gözün, eşyaları görmeyi sağlayacak nuru olmasaydı, o zaman gözden yararlanılabilinir miydi? Kulak, sesleri işitmek için yaratılmıştır. Eğer sesler olsaydı ancak onları işitecek kulak olmasaydı, bu durumda seslerde bir fayda olmazdı. Diğer duyu organlarının durumu da böyledir.

Duyu organlarının, eşyaları algılamasını sağlayan şeyler üzerinde de iyice düşün! Eğer bu şeyler olmasaydı algılama da olmazdı. Örneğin ışık ve hava... Eğer algılanacak şeylerin açığa çıkmasını sağlayan ışık olmasaydı, göz onları göremezdi. Eğer sesi kulağa ulaştıracak hava olmasaydı, kulak sesi işitemezdi.

Görmeyen ve duymayan kimseleri ve karşılaşacağı durumları bir düşün! Görmeyen biri, bastığı yeri bilmez, önündeki bir şeyi idrak edemez, renkleri ayıramaz, bir belanın veya düşmanın geldiğini anlayamaz ve çoğu mesleği öğrenmesine imkan yoktur. Duymayan biri ise karşılıklı konuşma ruhunu kaybeder, güzel seslerin ve makamlı nağmelerin zevkinden mahrum kalır, insanlar hakkındaki haberleri ve olayları dinleyemez, öyle ki konuşmaların olduğu yerde mevcut olmasına rağmen, sanki orada yokmuş gibi olur, tıpkı yaşayan bir ölü gibidir. Akıldan yoksun olan ise, hayvanlardan bile şerli hale gelir. Evet, insanda bulu-

nan bütün oganların ve özelliklerin, nasıl onun bütün ihtiyaçlarını karşılamaya ve bütün hedeflerini gerçekleştirmeye uygun olduğunu iyice düşün! Bunlardan birini kaybettiğinde, düzeni bozulur ve büyük bir felakete uğrar. Bir kimsenin bu nimetlerden birini kaybetmekle imtihan edilmesi, onun ve başkalarının hakkında, Allah'ın nimetlerinin bilinmesi yönündeki bir öğüt ve uyarıdır. Bu imtihana sabretmekle ahirette büyük bir mükâfâta nail olur.

Sonra insanda tek ve çift yaratılan uzuvlara bak ve böyle olmasındaki hikmetleri tefekkür et! Örneğin baş, tek olarak yaratılan uzuvlardandır. Pek çok duyu organı, tek olan baştadır. Eğer birden çok olsaydı, bu, herhangi bir faydası olmayan bir yük olurdu. Örneğin baş iki tane olsaydı, biri konuştuğunda, diğeri kendisine ihtiyaç duyulmayan işlevsiz bir şey olurdu. Veya ikisi birden konuşup aynı şeyi söyleselerdi, onlardan biri yine kendisine ihtiyaç duyulmayan bir fazlalık olurdu. Birbirinden farklı şeyler söyleyerek ikisi birden konuşsaydı, bu sefer de dinleyen o kişinin neyi söylemek istediğini anlayamazdı. Çünkü dinleyenin duyduğu şeyler net olmazdı.

Eller ise çift olarak yaratılmıştır. Çünkü yapacağı işleri, tek elle güzel bir şekilde yerine getiremez. Bu yüzden insanın tek elli olmasında her hangi bir fayda yoktur. İki elinden biri felç olan kişilerdeki eksiklik rahatça görülür. Kendisine yüklenen bir işi, iki eli olanın yaptığı gibi sağlam ve güzel yapamaz. Ayakların çift olmasının hikmeti ise zaten açıktır.

Ses sistemindeki uzuvların, nasıl bu işe uygun ola-

rak hazırlandığını da bir düşün! Boğaz (nefes borusu), sanki sesin çıkacağı bir boru gibidir. Dil, dudaklar ve dişler ise, harfleri şekillendirmeye yarar. Dişleri çıkmış veya fazla dişleri olan kişilerde nasıl konuşma bozukluklarının ortaya çıktığı biliniyor. Boğazın bir diğer faydası da, ciğerlere giden ve kalbi rahatlatan nefesin ondan geçiyor olmasıdır. Dilin, ağızda lokmaların çevrilmesine, yiyeceklerin ve içeceklerin yutulmasına yardımcı olmak gibi faydaları da vardır. Aynı şekilde dişlerin de pek çok faydaları vardır. Diğer taraftan dişler, dudakların dayanakları gibidir. Ağzın iç kısmından, dudakları tutar ve onlara destek olur. Dudaklar ise insanın istediği miktarda, içecekleri emerek ağız boşluğuna almasını sağlar. Yine dudaklar ağız için bir kapı konumundadır.

Bütün bunlar gösteriyor ki, bu organlardan her biri, pek çok ihtiyacı karşılıyor ve pek çok fayda sağlıyor. Eğer bu organlar olduklarından daha fazla veya az olsa, düzen bozulur. İşte bu, Azîz (her şeye gücü yeten) ve Alîm (her şeyi bilen) olan Allah'ın takdir etmesidir.

Beyni bir düşün! Kafatasından çıkarılıp bakılsa, âdeta tehlikelerden korunmak için üst üste dürülüp katlanmış olduğu görülür. Yine o, sıcaktan, soğuktan ve ona zarar verecek diğer her türlü şeyden korunmak için, kafatasının içine yerleştirilmiş ve kafatasının dış kısmı da saçla örtülmüştür. Beyin, duyuların kaynağı olduğu için Allah onu böylesine bir koruma altına almıştır.

Kalbin, göğüs boşluğu içinde nasıl bir korunma

altına alındığı üzerinde de iyice düşün! Evet, öneminden ve buna layık oluşundan dolayı, Allah kalbi göğüs boşluğuna yerleştirmiş, sonra da etrafını et ve kemiklerle bir zırh gibi çevirerek onu koruma altına almıştır.

Allah'ın boğazda iki geçit (boru) yaratmasına bir bak! Bunlardan biri nefes borusudur ve ciğere bağlanır. Diğeri ise yemek borusudur ve mideye bağlanır. Nefes borusunun üzerinde, yemeğin ona ulaşmasına engel olacak bir kapak yaratmıştır. Ciğeri de, (nefes alış verişiyle) kalbi serinletip rahatlatacak bir alet yapmıştır. Ciğer, hararetin kalpte sıkışıp kalmaması ve sonuçta ölüme sebep olmaması için, hiç bozulmadan sürekli olarak çalışır, nefes alıp vermeye devam eder. İşte Allah bunun için ve diğer faydalarından dolayı boşluğu, hava (oksijen) ile doldurmuştur.

Sonra Allah'ın, dışkı ve idrarın vücuttan atılacağı yerleri yaratması üzerinde tefekkür et! Eğer (birer artık olan) dışkı ve idrar bu şekilde vücuttan atılmayacak olsalardı, sürekli olarak vücut içinde dolaşacaklar ve insanın sağlığını bozacaklardı.

Yere otururken acı çekmemesi için, insanın kaba etlerinin ne kadar çok ve kalın olduğuna bir bak! Eğer bu etler az ve ince olsaydı, şüphesiz insan yere otururken acı çekerdi.

Erkeğin cinsel organının durumunu da bir düşün! Eğer bu organ sürekli olarak yumuşak olsaydı, meni rahme nasıl giderdi. Veya sürekli olarak sertleşmiş halde bulunsaydı, günlük hayatında insanın durumu nice olurdu? Ancak Allah insanı bu hale düşürmediği gibi, sanki hiç şehveti yokmuş gibi, bu organı en kapalı yerde yaratmıştır.

Bir düşün, bina yapımında, tuvaleti evin içindeki en kapalı yere koymak, iyi bir planın gereği değil midir? İşte bunun gibi, insanın tuvalet ihtiyacını gidereceği uzvu da, vücudunun en kapalı yerindedir. Kaba etlerinin ve uyluklarının arasında adeta saklanmıştır. Bu, üstün kılınışından dolayı sadece insana özgü bir durumdur.

Saç ve tırnakların yaratılışı üzerinde de iyice düşünüp tefekkür et! Saç ve tırnaklar uzar. Ancak onların kesilip kısaltılmasında fayda olduğu için, insan onları kısaltırken hiç bir acı duymaz. Eğer böyle olmasaydı, insan iki durum arasında kalırdı: Ya uzayan saç ve tırnağa hiç dokunmaz ve sonuçta çok çirkin bir hal alırdı; ya da onları kesip kısaltır, ancak bunu yaparken acı çekerdi.

Sonra vücutta biten kıllar üzerinde iyice tefekkür et! Eğer bu kıllar gözde bitecek olsaydı, kuşkusuz göz kör olurdu. Ağzın içinde bitseydi, yemekten ve içmekten gereği gibi tad alınmazdı. Avucun içinde bitecek olsaydı, dokunmanın ve bazı işleri yapmanın zevki ortadan kalkardı. Yine kadının cinsel organının içinde bitseydi, cinsel ilişkide bulunmanın zevki yok olurdu. Bütün bu nimetleri kusursur bir şekilde veren Allah bütün eksikliklerden uzaktır.

Sonra insanın yemeye, içmeye, uyumaya, cinsel ilişkiye ihtiyaç duyacak şekilde yaratılmış olduğuna ve bunları karşılamanın nasıl hikmetli bir sistem içinde düzenlendiğine bir bak! İnsanın yaratılışında, onu, kendi ihtiyaçlarını karşılamak için harekete geçirecek özellikler vardır. Örneğin açlık ve susuzluk hissetme-

si... Bunlar insanı, hayatını devam ettireceği yemek ve su arayışına mecbur eder. Uyku, vücudu rahatlatır ve vücudun gücünü toplar. Şehvet, neslin devamı için gerekli olan cinsel ilişkiyi zorunlu kılar.

Eğer insan yaratılışındaki özellikten (açlık ve susuzluk hissetmesinden) dolayı değil de, sadece yemesi ve içmesi gerektiğini bildiğinden dolayı yiyip içecek olsaydı, birçok sebep ve meşguliyet onu yiyip içmekten alıkor, böylece güçten düşer ve ölürdü. Tıpkı ilaç kullanmadaki durum gibi. İnsan sevmediği bir ilaca ihtiyacı olduğunu ve kullanması gerektiğini bilir, ama yaratılışında o ilacı kullanmasını zorunlu kılacak bir özellik olmadığı için, onu kullanmayı ihmal eder, sonuçta hastalanır, hatta ölür. Uyku da böyledir. İnsan, yorgun ve uykusuz olduğunda, istemese bile uyku onu teslim alır ve uykuya dalar. Ancak böyle olmayıp da, insan uyması gerektiğini bildiği için ve kendi istediği zaman uyuyacak olsaydı, pek çok meşguliyet onu uykudan alıkoyar, sonuçta beden yorgunluktan ve bitkinlikten yok olurdu. Aynı şekilde, eğer cinsel ilişkiye girmesi (şehevî arzunun değil de) sadece çocuk yapmaya olan isteğinden dolayı gerçekleşecek olsaydı, bir çok meşguliyetten dolayı onu yapmaya da fırsat bulamaz ve nesli kesilirdi. Ancak Allah, insanı bütün bunları tabiatı gereği yapmaya sevk edecek bir fıtratta yaratmıştır. Evet, Allah'ın insandaki bütün bu özellikleri, nasıl şaşılacak ve sağlam bir sistem içinde düzenlediğine bir bak!

Organları ve uzuvlarıyla birlikte beden, sanki içinde çeşitli görevleri yerine getirecek görevlilerin ve

bir topluluğun bulunduğu bir hükümdarın evi gibidir. Evin içindeki adamlardan kimi, o topluluğun ihtiyaçlarını karşılar, kimi onlara su getirir, kimi hazineye gelen şeylerin işlenip kullanıma uygun hale getirilmesi için teslim alır, kimi teslim alınan şeyleri işleyip hazır hale getirir ve kimi de evin içindeki pislikleri süpürüp dışarı atar. Bu örnekteki hükümdar her şeyin yaratıcısı olan yüce Allah; ev, beden; evdeki görevliler bedenin organlarıdır; ve topluluk da dört kuvve, yani nefistir. Nefis, insandaki düşünce, vehim, akıl, hıfz, öfke ve bunlar gibi şeyleri ifade eder.

Eğer insanın bu özelliklerinden sadece hıfzı (hafızası) eksik olsa, halinin nasıl olacağı düşünülebiliyor mu? Lehine ve aleyhine olan, ondan çıkan ve ona gelen, verdikleri ve aldıkları, gördükleri ve duydukları, söyledikleri ve kendisine söylenenler, ona iyilik yapanlar ve kötülük yapanlar, fayda verenler ve zarar verenler, evet bunların hiçbirini aklında tutup hatırlayamaz. Yola çıksa yolunu bulamaz, ders çalışsa bile ilim sahibi olamaz.

Bu nimetlerden sadece bir tanesinin ne kadar önemli olduğuna bir bak ve sonra da hepsinin önemini bir düşün! Hafıza nimetinden daha şaşılacak olanı unutma nimetidir. Eğer unutma olmasaydı, insan yaşadığı bir musibeti asla aklından çıkaramaz ve onun verdiği acıdan kurtulup huzura kavuşamazdı. Üzüntüsü hiç eksilmez, kini onu hiç terk etmez ve yaşadığı musibetleri ve öfkelenilecek şeyleri sürekli olarak hatırladığı için dünya zevklerinin hiç birinden yararlanamazdı. Yine unutma olmasaydı, bir anlığına

bile olsa zalimden şaşırıp gaflet etmesi (yani zulmününün kesintiye uğraması) beklenmezdi. İşte Allah'ın, her birinde birçok faydalar olan bu iki zıt şeyi insanda nasıl yarattığına bir bak ve tefekkür et!

Allah'ın diğer canlılardan farklı olarak, insanı haya (utanma) duygusu ile nasıl donattığına bir bak. Eğer bu duygu olmasaydı, insandan çirkinliklerin sadır olması eksilmez, insan misafiri ağırlamaz, güzel şeyleri yapmaya yönelmez ve kötülükleri yapmaktan da geri kalmazdı. Hatta insan, emanetleri sahiplerine geri vermek ve anne babanın haklarına riayet etmek gibi yapılması gereken pek çok şeyi, sadece insanlardan utandığı için yapar. Yine kendisini pek çok çirkinlik ve kötülükten, sadece insanlardan utandığı için korur. Bütün bunları göz önünde bulundur ve Allah'ın bahşettiği bu nimetin ne kadar büyük olduğun bir düşün!

İnsanı hayvanlardan ayıran konuşma nimetine bir bak ve üzerinde tefekkür et! İnsan bu nimet sayesinde içinde olanları ifade eder ve başkalarının içinde olanları da anlar. Geçmiştekilerin haberlerini hayatta olanlara ve hayatta olanlarınkini de gelecektekilere aktaran yazı nimeti de böyledir. Yine ilimler ve edebî metinler kitaplara yazılmaları sayesinde ölümsüzleşir. İnsanlar hesap ve birçok işlerinde neleri konuşup neleri kararlaştırdıklarını, bunları yazılı belgelere aktarmaları sayesinde bilirler. Eğer yazı olmasaydı, belli zamanlarda olan şeylerin haberlerinin, sonraki zamanlara ulaşmasının önü kesilirdi. İlimler okutuldu, ancak faziletler ve edepler kayboldu. Bunun neticesinde ortaya çıkan iç bozulmanın etkisi ise çok büyük oldu.

Denilebilir ki, konuşmak ve yazmak, insan için tabii değil, sonradan kazanılan bir şeydir. Bu yüzden Arap, Hint, Rum ve diğer yazılar birbirinden farklıdır. Aynı şekilde, konuşma da varlıkların ve eşyaların isimlendirilmesiyle ortaya çıkar ve bu yüzden diller de farklıdır. Buna şöyle cevap verilebilir: Yazının ortaya çıkmasını sağlayan, yazı yazmaya uygun halde yaratılmış eller, parmaklar ve yazılacak şeyleri toparlayan zihin ve düşünce, insanların fiilleriyle elde edilmemiştir. Eğer bunlar olmasaydı insanlar asla yazamazdı. Aynı şekilde insanda dil, tabii konuşma yeteneği ve zihin olmasaydı asla konuşamazdı. Ancak Allah bu nimetleri ona bahşetti.

İnsanın fıtratında var olan öfkenin hikmetini bir düşün! Bu sayede insan, rahatsızlık ve eziyet veren şeylere karşı kendisini korur. Yine insanda yaratılmış olan haset (kıskanma) duygusunun hikmetini tefekkür et! Bu sayede insan, kendisine faydalı olacak şeyleri elde etmek için çalışır. Ancak insan bu iki durumda mutedil olmak ve haddi aşmamakla emrolunmuştur. Eğer bu hususlarda haddi aşarsa, şeytanların derecesine düşer. Öfkeyi, zararları engellemekle sınırlandıracaktır (bu sınırı aşıp zulmetme derecesine geçmeyecektir). Kıskançlığı ise gıpta haliyle sınırlı tutacaktır. Yani başkalarının zarar görmesini ve zarara uğramasını istemeden, onların sahip olduğu faydalı şeylerin aynısına kendisi de sahip olmayı isteyecek ve bunu elde etmek için çalışacaktır.

İnsana bazı şeylerin verilmesi, bazı şeylerin ise verilmemesi üzerinde de tefekkür et! Örneğin insana

verilen şeylerden biri emeldir (geleceğe yönelik hayal ve beklentilere sahip olma özelliğidir). Emel sayesinde insan dünyayı imar eder ve neslini devam ettirir. Böylece sonradan ve zayıf olarak dünyaya gelenler, öncekilerin imar ettiklerinden yararlanırlar. Çünkü insanlar başlangıçta zayıf olarak yaratılırlar. Eğer bu insanlar, daha öncekiler tarafından yapılan eserler bulamayacak olsalardı, ortada ne sığınacakları yerler ne de yararlanacakları aletler olurdu. İşte emel, hayatta olanların, daha sonra gelecek insanların faydalanacakları şeyleri yapmalarına sebep olur. Ve bu durum, kıyamete kadar böyle sürüp gider.

İnsanlara verilmeyen şeylere örnek ise, insanın kendi menfaati için, ecelinin ne zaman olacağını bilmemesidir. Eğer insan yaşam süresini bilse ve bu süre de kısa olsaydı, arzu ve istekle hayata sarılmaz, neslini devam ettirmek, yeryüzünü imar etmek için hevesli olmaz ve bunun gibi diğer şeyler için de herhangi bir heyecan hissetmezdi. Şayet bu süre uzun olsaydı, bu sefer de şehvet ve arzuların içine gömülür, hiçbir sınır tanımaz ve düşünmeden tehlikelerin içine atılırdı. Yok olmasına sebep olacak bu tür tehlikelere atılmaması yönünde yapılan nasihatlerin ve kınamaların da hiçbir faydası olmazdı. İşte insanın ecelini bilmemesi, her an ölümün gelebileceği beklentisini oluşturur ve vakit geçmeden güzel işler yapmaya yönlendirir. Bu da insanın kendi menfaatinedir.

Bir de insanın yararlandığı şeyleri düşün; farklı tatlarda çeşit çeşit yiyecekler, ayrı renkler ve güzelliklerde türlü türlü meyveler, birçok açıdan yararlandığı

değişik binekler, ötüşlerini dinlemekten zevk aldığı kuşlar, ihtiyaçlarını karşılamak ve istediklerini elde etmek için kullanacağı değerli taşlar ve paralar, sağlığını korumak için kullanacağı ilaçlar (şifalı bitkiler), etinden istifade edeceği hayvanlar, kokusundan ve görünüşünden yararlanacağı çiçekler, farklı cinslerde giyecekler ve diğerleri. Bütün bunlar (bunlardan yararlanmak), Allah'ın insanda yaratmış olduğu akıl ve düşüncenin sonuçlarıdır.

Çok büyük hikmetlere sahip bir diğer husus da, insanların farklı oranlarda mal ve servete sahip olması ve böylece zenginlerin ve fakirlerin ortaya çıkmasıdır. Bu durum, dünyanın mamur hale getirilmesine vesile olurken, diğer taraftan da bu işlerle meşgul olan insanları, onlara zarar verecek başka şeyleri yapmaktan alıkoyuyor. İnsanlar bu konuda, tıpkı bebekler gibidir. Bebekler, boş bırakıldıklarında, akılları ermediği için, kendilerine zarar verecek şeylerle meşgul olurlar. Bu yüzden onları boş bırakmak, bir vebal ve mesuliyettir.

Dünyanın ve kulların, en ideal şekilde olmalarını sağlayan hikmetler sayılmaya kalkılsa, sayılar buna kâfi gelmezdi. Bunu ancak rahmeti ve ilmi her şeyi kuşatan sonsuz hikmet ve ilim sahibi yüce Allah bilir.

Sonuç

Allah insanoğlunu üstün ve saygın bir varlık olarak yaratmıştır. Yüce Allah şöyle buyuruyor: **"Biz gerçekten insanoğlunu kıymetli ve saygın kıldık. Onları karada ve denizde (çeşitli vasıtalarla) taşıdık. Onlara**

temiz ve helal rızıklar verdik ve onları yarattıklarımızın pek çoğuna cidden üstün kıldık." (İsrâ:70).

İnsanın üstün ve saygın olmasını sağlayan en büyük nimetlerden biri akıldır. İnsan akıl sayesinde güzelliklerin farkına varır ve yine onunla melekler alemine iltihak eder. Kâinata bakıp yaratıcısını bilmesi ve kendisine bahşetmiş olduğu hikmet ve emanet ile, kainatta O'nun sıfatlarının delillerini görmesi de yine akıl ile olur. Yüce Allah şöyle buyuruyor: **"Kendi nefislerinizde de (yaratılışınızda da) ibretler vardı, görmüyor musunuz?"** (Zâriyât: 21). İnsan kendisine bakıp Allah'ın ona bahşettiği aklı görür. Ancak varlığı kesin olmakla birlikte vasfedilmekten aciz kalınan akıl, insan için Yaratıcının varlığının en büyük delillerinden biridir. Akıl üzerinde düşünüldüğünde, ondaki tedbir, ilim çeşitleri, bilginin sürekliliği, hikmet, basiret, faydalı olanı zararlı olandan ayırma kabiliyeti gibi insanı hayrete düşüren pek çok özellikle donatıldığı görülür.

Aklın varlığı kesin olmakla birlikte, ona ait bir cisim görülmez, ses işitilmez, yeri bilinmez, kokusu duyulmaz, sureti ve tadı idrak edilmez. Buna rağmen o, emreden ve itaat edilendir. Gözlerin görmekten, kulakların duymaktan aciz kaldığı şeyleri düşünen, müşahede eden ve vehmedendir. Allah'ın göklerde ve göklerin üstünde, yerde ve yerin altında gizlediği gaybî şeylere iman eder. Sanki o, gözle görmekten daha açık bir şekilde müşahede eder. İşte o, hikmetin yeri ve ilmin madenidir. İlmi arttıkça, ufku ve gücü de artar. Organlara hareket etmesini emreder ve organlar öylesine hızlı itaat edip hareket ederler ki, neredeyse hare-

ket emrinin mi, yoksa hareket etmenin mi daha önce olduğu ayırt edilemez.

Ancak o, tedbirine, ilmine ve hikmetine rağmen kendini bilip tanımaktan acizdir. Çünkü onun kendi kendini vasfetmesi, özelliklerini, şekil ve görünüşünü söylemesi mümkün değildir. En fazla kendinin cahili olduğunu (kendini tanımadığını) ve onu bilenin (onu yaratanın), onu vasfetmesine teslim olduğunu ikrar eder. Ancak o kendisinin cahili olmakla birlikte, işlerin yürütülmesindeki en hassas tedbirleri, sanatların inceliklerini ayırt edecek kadar bilgili ve hikmet sahibidir. İşler farklı istikamette yürür. Bu yüzden onun kendisinin cahili olması, ancak tedbirleri ve ayırt etmeleri bilmesi, onun (farklı unsurlardan meydana gelen) mürekkeb bir varlık olduğunun, yaratılmış ve boyun eğdirilmiş olduğunun bir delilidir. Çünkü o, hikmet sahibi oluşuna ve basiretinin parlaklığına rağmen, aciz ve zayıftır. Bir şeyi hatırlamak ister ancak unutur; unutmak istediği bir şeyi ise hatırlar. Mutlu olmak ister, ama üzülür; bazı şeylerin farkında olmamak ister, ama hatırından çıkaramaz. Uyanık olmak ve farkında olmak ister, ama unutur ve gaflete düşer. Bütün bunlar onun mağlup ve boyun eğdirilmiş olduğunun delilidir.

O bilmesine rağmen, bildiği şeyin hakikatlerinin cahilidir. Yapacağı şeyler için gerekli şeyleri yapmasına, örneğin konuşmak için gerekenleri yapmasına rağmen, sesinin nereye kadar ulaşacağını, sesin nasıl çıktığını veya sözlerindeki harflerin nasıl dizildiğini idrak edemez. Aynı şekilde bakışının (görmesinin) nereye kadar uzanacağını, nurunun nasıl terkip edildi-

ğini veya gördüklerini nasıl gördüğünü idrak edemez. Yine gücü ve kudretinin sınırının ne olduğunu, irade etmesi ve istemesinin nasıl oluştuğunu anlayamaz.

İnsan ilmi ve bedeni ile, bir gerçeğin; yani son derece sağlam ve hikmetli bir şekilde yaratılmış olduğunun göstergesidir. Bu da her şeyi bilen ve istediğini yapan bir yaratıcının varlığının delilidir.

Sonra Allah insanda, insanın tabiatına uygun olarak hevâ (arzu ve istek) yaratmıştır. Eğer insan bu hevâsını, aklın nuruyla kullanırsa kurtuluşa erer ve âhirette de büyük bir mükâfata nail olur. Ama eğer nefsin hevesleri ve istekleri doğrultusunda kullanırsa, o zaman bu durum, ancak aklın idrak edebileceği ve âhirette onu bekleyen mükâfat ve ceza gibi hususları bilmesine engel olur.

İnsanda yaratılmış olan hevâ, sanatları (meslekleri) icra etmenin ve onları zihindeki ölçülere ve şekillere göre yapmanın; çok ince ve dikkatli düşünme ile elde edilebilecek çıkarımları elde etmenin; bütün toplumlarda ve zamanlarda mevcut olan güzel ahlâkı bilmenin; akıllı ve erdemli kimselerin güzel gördüklerini güzel, çirkin gördüklerini çirkin görmenin bir aracıdır. Bu bilgileri insana sağlayacak şeyin onda yaratılarak, insanın nasıl üstün kılındığına bir bak! Kaplar, ancak içlerine konulan şeylerin önemi ve üstünlüğüyle, önemli ve üstün olurlar. Kulların kalpleri de, ma'rifetullahın (Allah'ı bilmenin, Allah bilgisinin) yeri olduğu için önemli ve üstündür.

Yaratıcının ilminde, iradesinde ve hikmetinde, kulların bu dünyadan başka bir âleme gidecekleri

(hükmü) yer almıştır. Ancak onların akıllarında, o âlemin hükümlerine vakıf olacakları bir kuvvet yaratmamıştır. Aksine, onlara bahşettiği (ve bu hükümlere vakıf olacakları) nuru (aklı) vahiy ile kemâle erdirmiştir. Böylece, emirlerine itaat edenleri müjdelemek, isyan edenleri ise korkutup uyarmak için peygamberler göndermiştir. Peygamberlerini vahiy ile desteklemiş ve onları vahyi kabul edip almaya hazır hale getirmiştir. Vahyin Allah katından getirdiği nur (ışık), aklın nuruna kıyasla, yıldızların nurunun yanında güneşin nuru gibidir. Böylece Allah, kullarına hem dünyada menfaatlerine olan şeyleri, hem de ancak peygamberler aracılığı ile bilecekleri ahiretteki menfaatlerinin yolunu göstermiştir.

Allah kullarına peygamberler gönderip onlara itaat edilmesini emrederken, peygamberlerin getirdiklerinin doğru olduğunu gösteren delilller de göstermiştir. Böylece Allah'ın kullarına olan nimeti tamamlanmış, onlara olan cömertliği açığa çıkmış ve onlara karşı hücceti (delil ve burhanı) sabit olmuştur. Allah'ın, içlerinden vahiy alacak kadar faziletli kimselerin de çıktığı, insanoğlunu böylesine üstün kılmasına bir bak! Sonra onlara (dünya ve ahiret saadetine ulaşmanın yolunu gösterecek) aydınlığı güneş gibi olan şeriatlar ve aydınlığı yıldızlar gibi olan akıl nuru vermiştir. Sonuçta Allah'ın iyilik dilediği kimselerin saadeti ile inkarcıların ve sadece dünya hayatını isteyenlerin bedbahtlığı tamama ermiştir.

Sonra Allah insana uykusunda rüya görme nimeti vermiş ve bunu sadece ona özgü kılmıştır. Bildiği ve

alışık olduğu şeyler üzerinden gördüğü rüyalar, meydana gelecek hadiseler konusunda rüyayı göreni müjdeler veya uyarır. Bütün bunlar Allah'ın varlığından gelen bağışlar ve ikramlardır. Allah, kulun kalbi ve bedeni ile emirlerine gerektiği gibi itaat etmesini, çoğu zaman rüyaların doğru çıkmasına sebep kılmıştır. Böylece kul, gördüğü rüyaya göre, bir şeyi yapmaya yönelir veya o şeyden yüz çevirir. Bunlar, âkibetini sadece Allah'ın bildiği şeylerdir. Ancak Allah bunlardan bazılarını dilediği kullarına malum kılar.

Kuşların Yaratılmasındaki Hikmetler

Yüce Allah şöyle buyuruyor: "Göğün boşluğunda, ilahi emir dahilinde uçan kuşları görmediler mi? Onları (havada) tutan ancak Allah'tır. Şüphesiz bunda inanan bir toplum için ibretler ve deliller vardır.) (Nahl: 79).

Allah kuşları büyük bir hikmetle; havada uçmaları için hafif yaratmıştır. Kuşlarda, uçmaları için gereken herşeyi, yine uçmayı sağlayacak kıvam ve ölçüde yaratmıştır. Aldığı gıdaların vücuda dağılımı ise her uzva uygun olanın, oraya gideceği şekilde ayarlanmıştır. Uzuv kuru, yumuşak veya bunların arası bir yapıda ise, her birine ona uygun olacak gıda gider. Kuşlarda el yaratılmamış, sadece iki ayak yaratılmıştır. Ayaklardan

yürüyerek bir yerden bir yere intikal etmek için yararlanmasının yanında, uçmak için yerden yükselirken ve yere konarken de yararlanır. Kuşlardaki ayaklar hafiftir. Veya ayaktaki bazı parmaklar, bacakların derisinden daha sert olsa da, yumuşak bir deriden yaratılmıştır. Bacaklarındaki deriler ise gerçekten çok kalındır. Böylece hem sıcaktan, hem de soğuktan korunmak için, tüylerle kaplı olmasıda gerek kalmamıştır. Bacakların bu şekilde tüysüz olarak yaratılmasında bir başka hikmet daha vardır. Kuşlar yem bulmak için sulu ve çamurlu yerlere de konmak zorunda kalırlar. Bu durumda bacaklarındaki tüyler ıslanıp çamur olur ve bu da uçmalarını zorlaştırırdı.

Kuşlardan bazılarının bacakları uzun olarak yaratılmış ve yerden hiçbir zorluk çekmeden yemlerini toplayabilmeleri için bu kuşların boyunları da uzun olarak yaratılmıştır. Çünkü eğer bacakları uzun, boynu kısa olsaydı karada ve denizde rahat bir şekilde yemlenemez, göğsünün üzerine uzanmak zorunda kalırdı.

Kuşların göğüsleri, yarım daire olacak şekilde göğüs kemikleri üzerine giydirilmiştir. Böylece havada uçarlarken hiçbir zorluk çekmeden havayı yararlar. Kanatlarının uçları da, uçmayı kolaylaştıracak şekilde yuvarlağımsıdır. Yine her cins kuşun, yayılmasına, avlanmasına, yiyeceklerini kesip parçalamasına, oyuklar açmasına ve diğer işlerini yapmasına uygun olacak şekilde yaratılmış gagaları vardır. Bazı kuşlar parçalayıcı pençelere sahiptir. Bunlar daha çok etle beslenen

ve havadan avının üzerine süzülerek avlanan kuşlardır. Kuşlardan bazılarının gagaları, dar ve uzun yerlerdeki yemlerle beslenmelerini sağlayacak şekildedir. Bu tür gagalar, kemik gibi son derece serttir. Ancak çok fazla kullanıldığı için, (kullanımı kolaylaştırmak için) biraz esnektir. Gagalar, aynı zamanda kuşların dışındaki hayvanlarda bulunan dişlerin görevini görür.

Kuşlardaki tüylerin kökü çok sağlamdır ve tüleklerin içi tıpkı bir boru gibi boştur. Yine kanatlardaki tüyler, uçmaya uygun olacak şekilde çok sağlamdır. Çünkü uçma (kanat çırpma) hareketi çok güçlüdür ve bu da kanat tüylerinin çok sağlam olmasını gerektirir. Diğer taraftan tüyler, kuşları soğuk ve sıcak gibi ona zarar verecek şeylerden koruyacak ve uçarken hava akışını geçirecek özelliktedir. Evet, pek çok sebepten dolayı kanat tüyleri özel ve çok sağlam bir şekilde yaratılmıştır. Vücudunun diğer tarafındaki tüyler ise, elbise, güzellik, koruyuculuk gibi ihtiyaçları karşılamak için daha farklı yaratılmıştır. Ancak hepsinin kökleri de sağlamdır.

Kuşların tüylerindeki bir diğer hikmet de, ıslandıklarında bozulup özelliklerini kaybetmemeleri ve pisliklerin onları kirletmeyeceği bir özellikte yaratılmış olmalarıdır. Suya maruz kalıp ıslandıklarında, şöyle bir silkinmeleri, suyun ağırlığını atıp hafiflemeleri için yeterlidir. Yine (uçmalarına yardımcı olacak) hafifliklerini korumak için, yumurtlayacakları ve dışkılarını çıkaracakları tek bir yer vardır. Kuyruk tüyleri ise uçarken istikametlerini ayarlamaya yardım edici bir

özelliğe sahiptir. Eğer bu şekilde olmasaydı, uçarken kanatlar sağa veya sola meyledemezdi. Bu açıdan kuyruk, tıpkı geminin seyrindeki istikameti dengede tutmaya yarayan dümen kanadı gibidir.

Allah kuşlarda, onları kendilerine yaklaşan tehlikelerden koruyan, dikkatli ve uyanık olma hissi yaratmıştır.

Kuşlar, yiyeceklerini çiğnemeden yuttukları için, Allah kuşların bazılarında, diğer hayvanlardaki diş görevini yerine getirecek sert ve sağlam gagalar yaratmıştır. Bu gagalarla yiyecekler parçalanıp yutulur. Sonra içerdeki hararet yiyecekleri iyice öğütür. Böylece kuşlar dişlerin ağırlığını taşımak zorunda kalmazlar. Örneğin, kuşun yutmuş olduğu bir üzüm tanesinin veya başka bir şeyin, nasıl tam olarak öğütülmüş ve hazmedilmiş olarak çıktığına dikkat et!

Sonra Allah kuşları, uçarken ağırlık taşımaktan kurtarmak için doğum yapacakları değil, yumurtlayacakları bir özellikte yaratmıştır. Eğer, yavru yumurtanın içindeki gelişimini annesinin karnında tamamlayacak olsaydı, bu durum uçma noktasında anne kuş için büyük bir ağırlık olur ve onun uçmak için havalanmasına engel olurdu. Evet, Allah'ın, yarattığı her şeyi, nasıl da onların durumuna uygun bir hikmetle yarattığı görülmüyor mu? Acaba kuluçka dönemi boyunca, yumurtalarının üzerine yatıp, onları koruma altına almasını, sonra yumurtadan çıktıklarında yemleri toplayıp yavrularının ağzına koymayı kuşlara kim ilham ediyor! Ayrıca akıbet konusunda hiçbir düşünce ve

görüşleri olmadığı halde, bütün bu zorluk ve meşakkatlere niçin katlanıyorlar! Üstelik insanların kendi çocuklarından, izzet ve güç sahibi olmak, ileride kendilerine yardımcı olmak ve isimlerinin anılması gibi beklentileri olmasına rağmen, kuşların yavrularından hiçbir beklentileri de yoktur. Bütün bunlar sadece Allah'tan gelen ilahî bir ilhamın sonuçlarıdır.

Allah'ın dişi kuşlara yumurtanın nasıl taşınacağını, sonra yumurtaları bırakacağı yere otlar getirerek nasıl yuva yapacaklarını ve yumurtadan çıkacak yavrular için orayı nasıl hazır hale getireceklerini ilham edişine bir bak!

Güvercine kuluçka vakti tamamlanıp yavruların yumurtadan çıkma zamanı geldiğinde yumurtaların üzerinden kalkması gerektiğinin nasıl ilham edildiğini bir düşün! Yine yavrularını, gagasıyla ağızlarına yem vererek besleyeceğinin ona nasıl ilham edildiğini tefekkür et! Sonra güvercin, yiyeceği yavrusunun ağzına vermeden önce, onu kendi kursağında, yavrunun hazmedeceği hale getirir. Çünkü böyle yapmadan öylece yavrunun ağzına koysa, yavrunun zayıf bedeni onu hazmedemez. Bir düşün, bütün bunlar acaba kuşun kendi fiillerinin bir sonucu mu, yoksa yaratıcısının hikmetinin bir gereği mi? Sonra kuşların, yumurtadan yeni çıkan yavruları, sıcaklıklarını birdenbire kaybedip de zarar görmesinler diye, hemen nasıl kanatlarının altına aldıklarına bir bak!

Farklı hikmetler gereği, farklı şekilde yaratılan

kuşlar da vardır. Bilinmeli ki, Allah'ın kudreti tek bir şekille sınırlı değildir. Aksine her halin, kendi durumuna uygun hikmetleri vardır. Örneğin tavukların, gagalarıyla yavrularını besleme özellikleri yoktur. Aksine yumurtadan çıkan yavrular, bizzat kendileri, çıktıkları yumurtanın kalıntılarını yiyerek beslenirler.

Erkek ve dişi güvercinlerin, yumurtaları sıcak tutmak için nasıl nöbetleştiklerine bir bak! Sanki yumurtalarını kendi hallerine bıraktıklarında sıcaklıklarını kaybedip bozulacaklarını biliyorlar ve bundan korktukları için böyle yapıyorlar.

Sonra yumurtanın yaratılışını ve Allah'ın ondaki hikmetlerini bir düşün! Ortada sarısı ve etrafında şeffaf beyaz bir sıvı... Yumurtanın bir kısmında yavrunun bedeni oluşurken, bir kısmı da, kabuğunu kırıp dışarı çıkana kadar, onun besini olur. Bu ne şaşılacak ve sağlam bir sistemdir. Evet, Allah olgunlaşıp dışarı çıkacağı zamana kadar kapalı bir yumurtanın içinde kalacak olan yavrunun besinini de var etmiştir.

Kuşların kursağındaki sistemi de bir tefekkür et! Eğer kuşlar topladıkları yiyecekleri doğrudan karınlarına indirmek zorunda olsalardı bu çok zamanlarını alacaktı. Çünkü ikinci bir yiyeceği ancak, birincisi karna inene kadar bekledikten sonra göndereceklerdi. Kuşlardaki tehlikelere karşı her an tetikte olma hali de düşünülürse bu hiç de elverişli bir yol olmayacaktı. Ancak kuşların kursakları, sanki önlerine asılmış bir torba gibi olup, buldukları yiyecekleri önce hiç vakit kaybetmeden ona doldururlar, sonra da onları yavaş

yavaş karına indirirler. Bu sistemde bir başka hikmet daha vardır. Kuşlar kursaklarında biriktirdikleri yiyeceklerle, yavrularını da rahat bir şekilde beslerler.

Kuşların tüyleri iyice incelendiğinde, çok ince bir şekilde dokunmuş şeffaf bir kumaş gibi olduğu görülür. Tüylerde etrafındakilerini tutan kuruluk ve uçarken kırılmamalarını sağlayan bir esneklik vardır. Yine birbirleriyle, ipliklerin birleşmesi gibi bir araya gelip birleşmişlerdir. Araları açılmaya çalışıldığında, çok sağlam bir dokuma olduğu görülür. Biraz açılır ancak aralarına rüzgar girip, uçarken onu ağırlaştıracak şekilde birbirinden ayrılıp parçalanmaz. Tüylerin ortasında, kuru, sağlam ve âdeta bir direk gibi olan tülek vardır. Tüyler onun üzerine sıralanmıştır. Eğer tülek olmasaydı, uçuş sırasında tüyler havanın mukavemetiyle dağılırlardı. Tülek sağlam olmakla birlikte, uçuş sırasındaki hafifliğin sağlanması için, kuru ve içi boş olarak yaratılmıştır.

Uzun bacaklı kuşları ve bacaklarının uzun olmasındaki hikmeti bir düşün! Bu kuşlar genellikle suların üzerinde gezinen (böcekler gibi) canlıları avlarlar. Böyle bir av gördüklerinde, ona doğru hafifçe bir adım atarak onu yakalarlar. Eğer bacakları kısa olsaydı, avlarına doğru adım attıklarında, göğüsleri suya gelecek, su onları sarsacak ve bu arada av da kaçmış olacaktı.

Serçeleri ve onlar gibi bütün günü rızık arayarak geçiren kuşlara bir bak! Bunlar ne aradıkları yiyecekleri bulmaktan mahrum kalıyorlar, ne de bu yiyecekleri

toplu halde bir yerde buluyorlar. Bu, Allah'ın yarattıklarında sürüp giden sünnetidir. Çünkü bu kuşlar için en iyisi, (yiyeceklerini toplu halde bir yerde bulmak değil) sürekli olarak yiyeceklerini bulmak için çalışmalarıdır. Çünkü eğer yiyecekleri toplu bir halde bulsalardı, yiyeceklerin başından hiç ayrılmadan yemeye devam ederler, karınları iyice dolar ve uçamayacak kadar ağırlaşırlardı. Yediklerini, büyük su kuşları gibi, dışarı da atamazlardı. Büyük su kuşları, bir balık yuttuğunda, eğer karınları iyice şişip çok rahatsızlık verirse, balığı kusarlar ve uçmak için hafif hale gelirler. İnsanlar da böyledir. Hiç çalışmadan hacetlerini karşıladıklarında, tamamen başıboş kalırlar ve bu da onların her türlü kötülüğün içine düşmelerine sebep olur.

Bir de baykuş ve yarasa gibi sadece geceleri ortaya çıkan kuşlara bir bak! Bu kuşların geceleyin havada yiyeceklerini bulmaları çok kolay olur. Çünkü sivrisinekler, kelebekler ve benzerleri havada âdeta saçılıp dağılmışlardır. Zaten bu tür kuşlar, onlara yakın yerlerde yaşarlar. Öyle anlaşılıyor ki, bu tür kuşların görüşleri, onların yerden avlanmalarına imkan vermiyor. Gün ışığında ortaya çıkmamaları da belki bunun delilidir. Dolayısıyla onlara havada kelebek gibi şeyleri avlamaları ilham edilmiştir.

Yarasanın tüysüz olarak yaratılmasına, ancak bununla birlikte onun yerini dolduracak şekilde ağzında dişleri olmasından, doğum yapabilmesine kadar kara hayvanlarının özellikleriyle donatıldığına ve aynı zaman da uçma kabiliyetine de sahip oluşuna bir bak!

Yarasanın uçması ile yüce Allah, bir şeye uçma özelliğini vermedeki kudretinin, onun için tüyler ve kanat yaratmaya veya tek bir şekle bağlı olmadığını ortaya koyuyor. Evet, Allah tüyleri olmadan uçan yarasayı yarattığı gibi, denizin yüzeyinde uzun bir mesafeyi uçabilen balık türleri de yaratmıştır.

Sonra erkek ve dişi güvercinlerin kuluçka döneminde nasıl yardımlaştıklarını bir düşün! Birisi yiyecek için yumurtalardan ayrılmak zorunda kalırsa onun yerini hemen diğeri alır. Bu durum, kuluçka döneminin sonuna kadar böyle devam eder. Allah güvercinlere, yumurtaların üzerine kuluçkaya yatmak hususunda öylesine bir düşkünlük ilham etmiştir ki, yiyecek aramak için çıktıklarında dışarıda asla uzun süre kalmazlar. Hatta bu hırslarından dolayı, dışkılarını bile içlerinde biriktirirler ve artık dışarıya çıkarmaya mecbur kaldıklarında bir defada çıkarırlar. Aynı şekilde karnındaki yumurtaların dışarı çıkma vakti yaklaştığında, dişi güvercinin, bu yumurtaları, hazırlanan yerin dışında başka bir yere bırakmaması için, erkek güvercinin nasıl bir hırsla dişi güvercini itiştirip yönlendirdiğine bir bak! Yine yavrular büyüyüp, güçlenip, kendi yiyeceklerini kendileri temin edecek hale gelene kadar, anne ve baba güvercinlerin onları nasıl yiyeceklerini ağızlarına vererek beslediklerini tefekkür et!

Allah'ın, avlarını, onların üzerine havadan atak yaparak yakalayan kuşlarda yarattığı uçuş süratine bir bak! Öyle ki, onların bu atağından avların hiçbiri kur-

tulup kaçamıyor. Pençeleri bir bıçak kadar keskin ve etlerin asıldığı kancalar gibi güçlüdür.

Su kuşuna bak ve ondaki özellikleri tefekkür et! Denizin içinden yiyeceğini yakalayıp çıkarması için, ona bahşedilen yüzme ve suya dalma gücüne bir bak! Allah bütün kuşlarda, onların rızıklarını elde etmeye uygun olan özellikler yaratmıştır.

Hayvanların Yaratılmasındaki Hikmetler

Yüce Allah şöyle buyuruyor: **"Atları, katırları ve merkepleri hem onlara binmeniz için hem de süs olarak yarattı."**

Bu ayette dikkat çekildiği gibi, Allah hayvanları, kullarına bir nimet olarak, onlardan yararlanmaları için yaratmıştır. Hayvanlar, kemiklerin üzerine giydirilmiş sağlam et ve birbirine bağlanmış damarlar ve sinirlerden oluşacak şekilde yaratılmıştır. Allah onları ne çok yumuşak, ne de taşların sertliği gibi katı yaratmıştır. Bütün vücutlarını örten bir deriyle kaplanmışlardır. Çünkü hayvanların yük taşımak ve diğer işleri yapmak için kuvvetli olarak yaratılması istenmiştir. Yine Allah

insanların ihtiyaçlarını görmeleri için, hayvanları duyacak ve görecek şekilde yaratmıştır. Çünkü eğer hayvanlar görmeyecek ve duymayacak olsalardı, insanlar onlardan yararlanamazlar ve onlarla herhangi bir ihtiyaçlarını karşılayamazlardı. Diğer taraftan insanlara boyun eğmeleri ve işe koşulduklarında itaat etmeleri için, Allah'ın hikmeti gereği hayvanlar akıl ve düşünce sahibi olmaktan men edilmişlerdir.

Yüce Allah, insanların bir takım işlerin yapımında tek başlarına yeterli olamayacaklarını bildiği için, çok büyük bir nimet olarak hayvanları insanlara boyun eğdirmiş ve onların hizmetine vermiştir. Eğer Allah insanlara (dünyayı mamur hale getirmek gibi) işleri yükleyip de, onları bu işleri yapacak imkanlardan mahrum bıraksaydı, o zaman insanlara özgü olan ve onların üstünlüğünü ortaya koyan, sanatlardan, mesleklerden, ilimlerden ve edebiyattan eser olmazdı.

Değişik hayvan türlerine ve hepsinin de işlerine yarayacak özelliklerle nasıl donatılmış olarak yaratıldığına bir bak! İnsanoğlu da sanatlar icra edeceği, ilimler tahsil edip öğreneceği ve bunlar gibi üstün şeyleri yapacağı, yine bina yapımı, dokumacılık ve ticaret gibi işlerden uzak kalamayacağı için, Allah insanda (bütün bu işleri planlayıp yapacak) akıl, anlayış ve düşünce yaratmış, ona parmakları olan ve sanatları icra ederken eşyaları kolayca tutacağı, rahatça evirip çevireceği eller bahşetmiştir. Etle beslenen hayvanlar, yaşamlarını avlanarak sürdürebilecekleri ve başka bir şey de yiyemeyeceklerinden dolayı, Allah onlarda keskin pençeler,

keskin dişler ve hızlı hareket etme kabiliyeti yaratmıştır. Ot ve bitkilerle beslenen hayvanlar ise, avlanamayacaklarından, bazıları otlanmak, bazıları da yük ve insan taşıyacakları için, ayak yapıları buna uygun olarak yaratılmıştır.

Etle beslenen hayvanlardaki donanımı bir düşün! Keskin ve güçlü dişler, büyük bir ağız, evet bunların hepsi avlanmaya uygun olan birer silah gibidir. Eğer otlarla beslenen hayvanların pençeleri ve keskin dişleri olsaydı, şüphesiz bu durumda hiç de ihtiyacı olmayan şeylerle donatılmış olurlardı. Çünkü onlar ne et yerler, ne de avlanırlar. Avlanacak hayvanların da ayak yapısı otlanmaya veya yük taşımaya uygun olacak şekilde yaratılmış olsaydı, o zaman avlanmak için ihtiyaç duyacağı bir silahtan mahrum bırakılmış olurdu. Bir bak, Allah bütün hayvanlara nasıl da onlara uyan ve hayatlarını devam ettirmelerini sağlayan özellikler vermiştir.

Yavru kırkayakların, insanoğlundan farklı olarak, anne bakımına ve terbiyesine ihtiyaç duymadan kendi kendine yeterli olduğunu bir düşün! Kırkayaklarda durum böyledir, çünkü anne kırkayaklarda, yavrunun bakım ve terbiyesini yerine getirecek akıl, düşünce, bilgi, bu işlere uygun el ve parmaklar yoktur. Bu yüzden, yavrular kendi ihtiyaçlarını kendi karşılayacakları özellikte yaratılmışlardır. Yine tavuk civcivleri gibi bazı yavrular da yumurtadan çıkar çıkmaz ayağa kalkabilir ve yerden yemleri toplayıp yiyebilir. Ancak güvercinlerde olduğu gibi, yumurtadan çıktıklarında zayıf olan ve ihtiyaçlarını göremeyen yavruların annele-

rinde, yavrularına karşı büyük bir şefkat duygusu yaratılmıştır. Böylece onlar yavru gelişip büyüyene kadar, kursaklarında biriktirdikleri yiyecekleri getirip yavrularının ağzına verirler. Her şeye, belli bir ölçüde lütuf ve hikmetten bir pay verilmiştir. Her şeyi büyük bir hikmetle yerli yerinde yaratan Allah, bütün eksikliklerden uzaktır.

Hayvanların ayaklarının nasıl çifter olarak yaratıldığına bir bak! Ayakların tek olması yürümeye uygun olmazdı. Çünkü ayaklardan bir kısmı yürümek için ileri atılırken, diğerleri de dayanak olarak kullanılır. Hayvanlardan iki ayaklı olanlar, yürüyüşlerinde birini ileri atarken diğerini, dört ayaklı olanlar da ikisini ileri atarken kalan ikisini dayanak olarak kullanırlar. Ancak dört ayaklı hayvanlar, adımlarını ön ve arka ayaklarını çaprazlama kullanarak atarlar. Örneğin sağ ön ayakla birlikte sol arka ayağı kullanırlar. Böylece çaprazlama yerde kalan diğer iki ayak da dengeyi sağlayarak düşmesini önler. Eğer yürürken aynı taraftaki ön ve arka ayaklarını ya da öndeki veya arkadaki iki ayağını kullanacak olsaydı, dengesini sağlayıp ayakta kalamazdı.

Eşeğin, yük taşımada insana nasıl boyun eğdiğine bir bak! Eğer karşı gelecek olsa çok sayıda insanın zaptedemeyeceği devenin, küçük bir çocuğa nasıl itaat ettiğini bir düşün! Güçlü bir öküzün, yeri sürmek için sahibi tarafında boynuna takılan boyunduruğa karşı çıkmamasını, yine eğer dağılıp her biri başka tarafa gitse sürülmesi mümkün olmayacak bir koyun sürüsünün küçük bir çocuk tarafından nasıl bir arada tutulup

sürüldüğünü tefekkür et! İşte bütün bunların ve diğer hayvanların insana boyun eğmelerinin sebebi, onlarda akıl ve düşüncenin olmamasıdır. Aynı şekilde, eğer yırtıcı hayvanlar akıl ve düşünce sahibi olsalardı, insanlara saldırdığında çok büyük felaketlere sebep olurlar ve onlara karşı koymak da çok zor olurdu. Oysa bu hayvanlar gücüne rağmen insanlardan korkarlar ve onların mesken tuttuğu yerlerden uzak dururlar. Eğer akıllı olsalardı, gelip insanları meskenlerinde avlarlar ve dünyayı onlara dar ederlerdi.

Bir tür yırtıcı hayvan olan köpeğin, sahibine boyun eğip onun evini nasıl koruduğunu, uykusunu terk ederek ve nefesini tüketerek sahibine eziyet verecek şeylere nasıl engel olduğuna bir bak! Sesiyle sahibini uyararak ve onu uykusundan uyandırarak, kendisini savunmasını sağlar. Köpek sahibine öylesine alışır ki, onunla birlikte açlığa, susuzluğa ve her türlü zorluğa katlanır. Evet, insanların menfaati için köpeklere bekçilik ve avcılık özelliği verilmiştir. Allah köpekleri, bekçilik için yarattığından, onları keskin dişler, sağlam tırnaklar, hırsızları ve şüphelileri korkutup, koruduğu yerden uzak durmalarını sağlayacak şiddetli bir havlama yeteneği ile donatmıştır.

Allah'ın, sütun gibi dört bacakları üzerinde, binek hayvanlarının sırt kısmını, binmeye ve yük taşımaya uygun olacak şekilde nasıl düz olarak yarattığına bir bak! Yine dişi hayvanların cinsel organının arka tarafta ve açıkta olmasına dikkat et! Eğer böyle olmayıp insanlardaki gibi alt tarafta olsaydı, erkek ona

yaklaşamazdı. İnsanlarda olduğu gibi, erkeğin dişiye yüzyüze yaklaşmasının mümkün olmadığı görülmüyor mu? Bundaki hikmeti ve her şeyin yerli yerinde yaratılmasını iyice tefekkür et!

Hayvanların vücutlarının, onları sıcaktan, soğuktan ve diğer zararlı şeylerden koruyacak tüylerle kaplı oluşuna bir bak. Yine ayaklarının, yürürken incinmeyecek ve burkulmayacak şekilde yaratıldığına dikkat et! Hayvanların değişik işleri yapacak akılları, elleri ve parmakları olmadığı için, insanlardan farklı olarak, doğuştan var olan kisvelerini (derilerini) değiştirmek zorunda kalmazlar. İnsan ise, değişik işleri yapacak akıl, tedbir ve uzuvlara sahiptir. İnsanın bu işleri yapmakta menfaati olduğu gibi, durumun böyle olmasının da hikmetleri vardır. İnsan iyi ve kötü fiiller yapabilecek bir özellikte yaratılmıştır. Ancak kötülüklere, iyiliklerden daha yatkındır. İşte insana, onun kötülük ve bozgunculuk yapmasına, dolayısıyla dinini (âhiretini) mahvetmesine fırsat kalmaması için, ihtiyaç duyduğu şeyleri kendisinin yapacağı özellikler verilmiştir. Eğer insana, (hiç çalışmadan) ihtiyaç duyduğu her şey verilmiş olsaydı, işleyeceği kötülükler ve yapacağı nankörlükler onu mahvederdi. İnsanoğlu, mutluluk ve saadete ulaşmak için yaratılmış bir akla sahip olmakla birlikte, yeryüzündeki canlılar arasında, en fazla kötülük yapan ve bozgunculuk çıkaran türdür.

Allah insanoğluna değişik değişik elbiseler giyme özelliği vererek onlara ikramda bulunmuştur. Böylece insan elbiselerden dilediğini giyer, dilediğini çıkarır,

onlarla istediği gibi süslenip güzelleşir, yakın olmak ve arkadaşlık etmek istediği kişilerin gözüne iyi görünmek için güzel kıyafetler giymenin zevkini yaşar ve güzel kokular sürer. Bütün bunlar, insana verilen kıymetin ve nimetlerin bir sonucudur. Hayvanlar ise bu nimetlere sahip olmaktan mahrumdur.

Allah karadaki yırtıcı ve yabanî hayvanlara, insanların ölülerini (gömüp) gizledikleri gibi, ölüme yakın olduklarını hissettiklerinde gözlerden uzak bir mekanda kendilerini gizlemelerini ilham etmiştir. Evet, bu hayvanlar yakında öleceklerini hissettiklerinde, gözlerden uzak bir yere giderler ve ölene kadar orada kendilerini gizlerler. Aksi takdirde bu hayvanların cesetleri nereye gitmiş olabilir? Şöyle bir araştırılsa, hiç birinin cesedi bulunmaz. Bu hayvanların sayıları da az değil ki, az oldukları için cesetleri bulunmuyor olsun. Sayılarının insanlardan daha fazla olması uzak bir ihtimal değildir. Çünkü sahralar yırtıcı hayvanlar, sırtlanlar, sığırlar, eşekler, keçiler, develer, domuzlar, fareler ve sayılamayacak kadar çok ve çeşitli haşereler, böcekler ve kuşlarla doludur. Her gün bunlardan bazıları doğar, bazıları da ölür. Ancak onlara ait cesetler görünmez. Çünkü Allah'ın bu hayvanlarda işleyen kuralı, bu hayvanların öleceklerini hissettiklerinde gözlerden uzak bir yere gitmeleri ve orada ölmeleridir. İnsanoğlunun aklı ve düşüncesiyle yaptığı bu işi, Allah'ın ilham etmesi sayesinde bu hayvanların nasıl fıtrî olarak yaptığına bir bak!

Hayvanların gözlerinin önde olmasındaki hikmetleri iyice düşün! Böylece hayvanlar, (hareket istikameti

olan) önlerini görürler, sonuçta ne bir duvara çarparlar, ne de bir çukura düşerler. Bu gibi şeylere yaklaştıklarında, hemen onlardan uzaklaşırlar. Oysa, ne gibi bir sonuçla karşı karşıya geleceklerini bilmezler. Hayvanlara bu özellikleri veren Allah, acaba onların menfaatlerini ve iyiliklerini istemiş değil midir? Sonra bu hayvanların ağızlarına bir bak! Nasıl da yayılmaya müsait ve otları yerden alacak şekilde burunlarının altında uzanmıştır. Eğer insanlarınki gibi olsaydı, yerden bir şey almaları mümkün olmazdı.

Sonra hayvanların suyu nasıl süzülmüş ve temiz bir şekilde içtiklerine bir bak! Hayvanların ağzının kenarında, su içerken, suyun yüzeyindeki çöpleri ve otları uzaklaştıran ve suyu temiz bir şekilde içmelerini sağlayan kıllar vardır.

Hayvanlardaki kuyruğu ve hikmetlerini de bir düşün! Ucunda püskül gibi tüyleri olan kuyruğun faydalarından biri, hayvanın dübürünü ve (dişilerin) cinsel organını kapatan bir örtü vazifesi görmesidir. Kuyruğun faydalarından bir diğeri, dübüründen karın bölgesine doğru biriken pisliklerin üzerine konan sineklerin, sivrisineklerin ve diğer haşerelerin kovulup uzaklaştırılmasını sağlar. Elleri olmayan bir canlıda, böyle bir şeyin olması büyük bir hikmettir. Kuyruğun bir başka faydası, sağa sola sallanmak suretiyle, hayvanın rahatlamasını ve dinlenmesini sağlamasıdır. Çünkü hayvan dört ayağı üzerine durur ve ayaklardan her biri hayvanın ağırlığını taşımakla meşgul olur. Bu durumda hayvan kuyruğunu sallayarak rahatlar ve dinlenir. Bir başka faydası, bir çukura düştüğünde veya çamura

saplandığında, hayvanı oradan kurtarıp çıkarmanın en kolay yolu kuyruğundan kaldırılmasıdır. Faydalarından bir diğeri, hayvan yokuş aşağı giderken, yolun dikliğinden dolayı, yüz üstü kapaklanmasından veya boynu üzerine düşmesinden korkulursa, kuyruğundan tutularak, sağ sağlim inmesi sağlanır. Evet, kuyruğun bunlar gibi daha nice faydaları vardır ki, bunları tam olarak sonsuz ilim ve hikmet sahibi olan Allah bilir.

Filin hortumundaki hikmetleri bir düşün! Hortum, yiyecekleri alıp ağza götürme noktasında tıpkı bir el gibidir. Eğer filin hortumu olmasaydı, yerden bir şey alıp yemesi mümkün olmazdı. Çünkü diğer hayvanlardan farklı olarak filin boynu yoktur. Almak istediği şeylere uzanacak boynu olmadığı için, Allah da filde istediği şeyleri uzanıp alacağı bir hortum yaratmıştır. Fil, hortumunu hem ağzına su götürmek için bir kap, hem nefes alıp vereceği bir burun, hem de üstünde bir şeyler taşıdığı bir alet gibi kullanır.

Zürafanın yaratılışına bir bak ve ondaki hikmetleri düşün! Zürafaların bulundukları yerler (ağaçları uzun) dağlar olduğu için, o ağaçlardan yiyeceğini elde edeceği uzun bir boyuna sahip olarak yaratılmıştır.

Tilkinin yaratılışındaki hikmetleri düşün! Tilki kendi bir yuva kazdığında ona iki giriş çıkış yeri yapar. Birini normal giriş çıkışlar, diğerini de kaçmak için kullanır. Sonra yuvasının yanındaki başka yerlere kanallar açar. Tehlike anında da, en uygun yerden çıkar. Allah'ın, kendini korumak için tilkide yarattığı şu özelliğe bir bakın ve bundaki hikmeti tefekkür edin!

Hayvanlar hakkında söylenecek sözlerin özeti şu-

dur: Allah hayvanları farklı özellikler ve tabiatlarda yaratmıştır. Etinden faydalandığı hayvanları, insanlara boyun eğip itaat etme özelliğiyle yaratmış ve gıdalarını da bitkiler yapmıştır. Yük taşımada kullanılacak hayvanları, fazla öfkelenmeyen yumuşak tabiatlı bir özellikte ve yük taşımaya uygun bir şekilde yaratmıştır. Öfkeli bir tabiata sahip olup kötülüğü dokunabilecek hayvanlardan, terbiye edilebilenler, avlanmada ve bekçilikte kullanılır. Filler buna örnektir. Onların kendine özgü bir anlayış yeteneği vardır ve bu sayede terbiye edilip ehlileştirilebilir. Sonra da yük taşımada ve savaşlarda kendilerinden yararlanılır. Yine hayvanlardan bazıları öfkeli ve kötülük yapabilecek bir tabiata sahip olmakla birlikte, kendi çıkarı için insanlara yaklaşıp onlarla ünsiyet kurarlar. Kediler bu tür hayvanlara örnektir.

Evcilleştirilebilen bir çok kuş türü de insanlar için faydalıdır. Bunlardan biri güvercinlerdir. Güvercinler, konuldukları yere alışırlar ve gerektiğinde haberleşme için de kullanılırlar. Yine çok fazla çoğaldıkları için, güvercinlerin etinden de yararlanılır. Avlanmada kullanılan doğan da bu tür kuşlardan biridir. Bu kuş da evcilleşebiliyor. Aslında doğanın tabiatı buna uzak olmakla birlikte, onun avlanmada insanlara faydalı olacağını bilen Allah, ona terbiye edilip evcilleşebilme özelliği vermiştir. Böylece doğan normal tabiatından çıkıp, avlanma sırasında sahibine yardım edecek bir hale gelir. Allah'ın yarattıklarındaki hikmetlerden gizli kalanlar, bilinenlerden çok daha fazladır.

Bal Arısının, Karıncanın, Örümceğin, İpek Böceğinin, Sineğin ve Diğerlerinin Yaratılmasındaki Hikmetler

Yüce Allah şöyle buyuruyor: "Yeryüzünde hareket eden hiçbir hayvan ve (gökyüzünde) iki kanadıyla uçan hiçbir kuş yoktur ki, sizin gibi bir topluluk olmasınlar. Biz o kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık. Nihayet (onların hepsi) toplanıp Rabb'lerinin huzuruna getirileceklerdir." (En'an: 38).

Karıncaya bir bak ve ondaki hikmetleri düşün! Sıcak veya soğuk sebebiyle yuvasından çıkamayacağı zamanlar için nasıl yiyecek toplayıp biriktirmesi ve bunun için diğer karıncalarla yardımlaşması gerektiği

kendisine ilham edilmiştir. Yine topladıkları yiyecekleri işleyip demetler haline getirmelerinin onlara nasıl ilham edildiğini tefekkür et! Oysa bu işler akıbetleri hakkında fikir sahibi olmayanların yapacakları şeyler değildir. Karıncalardan biri, bulduğu bir yiyeceği yuvasına taşımaktan aciz kalırsa, diğer karıncalar yardıma gelir ve tıpkı bir işi yapmak üzere insanların bir araya gelip yardımlaşması gibi, birlikte o yiyeceği taşırlar.

Karıncalara yerin içinde yuvalar kazmaları ilham edilmiştir. Yuvalarını kazmaya, oradaki toprağı çıkararak başlarlar. Sonra topladıkları yiyeceklerden tohum ve hububat tanesi şeklinde olanları parçalarlar. Çünkü toprağın içinde onların filizlenmesinden korkarlar. Onları bu özellikte ancak Rahman ve Rahim olan Allah yaratmıştır. Eğer topladıkları taneler ıslanıp nemlenirse, kuruması için onları çıkarıp sererler. Sele maruz kalıp boğulmamak için karıncalar yuvalarını yüksek yerlere yaparlar.

Sonra bal arısına bir bak ve onda yaratılan harika şeyleri ve hikmetleri tefekkür et! Arıların, yiyeceklerini toplamada ve işlerini yoluna koymada, kendilerine önderlik yapacak bir liderleri olur. Eğer bir lider varken, başka bir lider ortaya çıkarsa, biri diğerini öldürür. Bunu, tefrikaya düşüp parçalanma tehlikesinden dolayı yaparlar. Çünkü eğer iki lider olsa ve her biri ayrı bir yol tutsa, arkalarındaki arılar da bölünüp ikiye ayrılır.

Arılara (bal yapmak için) çiçeklerin üzerindeki polenleri toplamaları ilham edilmiştir. Allah'ın bildir-

diği gibi, arıların yaptığı balda insanlar için pek çok faydalar vardır. Bal insanlar için hem bir gıda, hem lezzetli içeceklerin (şerbetlerin) yapıldığı bir madde ve hem de şifadır. Bal, tıpkı hayvanlarda yavruları için yaratılan ve insanların da birçok şekilde yararlandığı bereketli süt gibidir.

Arıların, balı koruyup muhafaza etmek için ayaklarında mum (balmumu) taşımasını tefekkür et! Hemen hemen, balın korunacağı bir kap olarak, arının kanatlarındaki mumdan daha uygun bir şey yoktur. Şimdi bir düşün! Bal ile birlikte mum toplamak ve balları dağlarda ve ağaç kovuklarında, uzun süre bozulmadan kalacakları mumların içinde muhafaza etmek acaba arıların kendi bilgi ve düşüncelerinin bir sonucu mu?

Yine arıların gündüzleri bal toplamak için yuvalarından çıkıp, akşamları bal elde edecekleri polenlerle dönmesine bir bak! Arıların yuvalarının yapımındaki tertipte de büyük hikmetler vardır. Yuvalarında topladıkları balları muhafaza edecekleri alanlar, bu alanlardan uzak tutulan ve pisliklerini koymaya tahsis edilmiş yerler ve bunun gibi başka yerler vardır.

Örümceğe bir bak ve yaratılışındaki hikmetleri tefekkür et! Allah örümceğin vücudunda, kendisine ev yapmak ve avlanmak için ağ öreceği sıvımsı bir madde yaratmıştır. Örümceğin vücudu aldığı besinler sayesinde bu maddeyi sürekli olarak üretir ve örümcek bundan istediği kadar salgılar. Örümcek; sinek, sivrisinek ve diğer böceklerin ayaklarını ip gibi salgıladığı

bu maddeyle bağlayarak onları avlar. Avına bir şey takıldığını hissettiğinde, hemen ona yaklaşır ve salgıladığı iplerle etrafını örüp tekrar mekanına döner. Av hareketsiz kalınca gidip onunla beslenir. Eğer örümceğin o an avını yemeye ihtiyacı yoksa, onu yemeye hazır hale getirip bekletir. Sonra acıktığında yer. İnsanların rızkını elde etmek için düşünerek ve planlayarak yaptığı şeyleri, Allah'ın örümcekte nasıl fıtrî bir özellik olarak yarattığına bir bak! Bütün bunlarda, örümceğin gıdasını elde etmesi için Allah tarafından yaratılmış olduğunun delilleri vardır.

Sonra ipek böceğindeki harikalıklara bir bak! Onda öyle şeyler yaratılmıştır ki, insan bunları gördüğünde hayretler içinde kalır ve Allah'ı hatırlar. Bu böcek, sadece insanın menfaati ve yararı için yaratılmıştır. İpek, bu böcek tarafından yapılır. Dut ağacının yapraklarıyla beslenen ipek böceği, kendi etrafına koza örerek ipek üretir ve sonunda o kozanın içinde ölür. Ancak Allah bu böceğin neslinin devam etmesini dilediğinden, kozanın içindeki ölü bedenini, arıya benzeyen ve uçan bir şekle çevirir ve bir yerde toplanmalarını sağlar. Bakıldığında, erkeği ve dişisi birbirinden ayrılmaz. Üremek için erkek dişinin üzerine çıkar ve ona kurtçuğa benzer bir şey bıraktıktan sonra uçup gider. Çünkü ondan beklenen sadece bu kurtçuğu bırakmaktır. Sonra başka bir faydası kalmadığından ortadan kaybolur.

Acaba bu böceğe, dut yapraklarıyla beslenmeyi ve ipek yapmak için, sonunda içinde öleceği kozayı örme-

yi ona kim ilham etti. Aynı şekilde, neslinin devam etmesi için, onun şeklini değiştiren ve ona kanatlar bahşeden böylece dişiyle birleşmesini sağlayan kimdir? Sonra insanların, bu böceğin ürettiği ipekten nasıl paralar kazandıklarına, kıymetli elbiseler ve eşyalar yaptıklarına bir bak! Evet, bu böceğin nasıl bir sanat ortaya koyduğunu, sonra üremek için onda meydana gelen değişimlerin, Allah'ın ölüleri tekrar dirilteceğine nasıl delil teşkil ettiğini bir düşün!

Sineği ve besinlerini elde etmek için nasıl bir donanıma sahip olduğunu tefekkür et! Sinekler, hızlıca beslenecekleri şeylere yönelip onları yakalayacakları ve kendilerine zarar verecek şeylerden de süratle uzaklaşacakları kanatlara sahiptir. Hızlı ve seri uçmaları kanatlarının ince olmasından kaynaklanır. Sineklerin altı ayağı vardır. Ancak bunlardan dördünü kullanır, ikisi de boşta kalır. Diğerlerine bir şey olduğunda, boşta kalanları kullanır. Gözleri kafalarının üzerinde açıkta olduğu için, kirpikleri yoktur. Sinekler ve benzerleri, sürekli olarak insanların üzerine konarlar ve yemeklerin içine dalarlar. Böylece Allah insanlara, onların gözüne küçük görünse bile, bazı şeylerin ne kadar rahatsızlık verici olduğunu gösterir. Bu da, insanların sineklerden alacağı ibretlerden birini oluşturur.

Bazı küçük hayvanlar, kendilerine dokunulduğunda, hiç hareket etmeden cansız bir eşya gibi dururlar ve bir saat böyle kalabilirler. Sonra tekrar hareket ederler ve yürürler. Böyle yapmalarının tek sebebi, başkalarına av olmaktan korunmaktır. Çünkü onları

bu şekilde cansız ve hareketsiz gören hayvanlar, taşları bırakıp gittikleri gibi onlara da dokunmadan bırakıp giderler. Diğer taraftan bir kartalın, bir kaplumbağayı avlayışındaki zekayı bir düşün. Kaplumbağa kabuğunun içinde âdeta bir taş parçası gibidir. Kartalın, ne pençeleriyle avlayacağı ne de etini yiyeceği açık bir yeri yoktur. Ancak kartal onu alıp havalanır ve yüksekten bir kayalığın üzerine bırakır. Böylece kabuğu parçalanan kablumbağayı yemesi mümkün olur. Akıl ve düşünce sahibi olmadan, yiyeceğini elde etmesinin yolunun kendisine nasıl ilham edildiğine bir bak.

Karga, sevilmeyen bir kuş olduğu için (kendisine zarar vermek isteyenlere karşı) çok dikkatli olma özelliğiyle yaratılmıştır. Hatta neredeyse kendisine yönelenleri, onları görmeden bile hissedecek kadar hassastır. Aynı zamanda yavrularını korumak için, yuvasını çok ustaca gizleme yeteneğine sahiptir. Erkek kargalar, oyalanıp gafil avlanma korkusuyla, dişi kargalarla çok az birlikte olup eğlenir. Bu yüzden erkek ve dişi kargaların bir araya geldiği seyrek görülür. Oysa bütün bunlar akıl ve düşünce sahibi olan birinin özellikleridir. İnsanlara karşı bu kadar dikkatli ve uyanık olan kargalar, hayvanlara karşı daha farklı bir tavır sergiler. Örneğin develerin sırtına konarlar ve kanlarıyla beslenirler.

Bazı hayvanlar bir yiyecek bulup, onunla doyduktan sonra, ondan geriye bir şey kalırsa, daha sonra yemek için onu gömer. Onlardaki bu özelliği ve böyle tedbirler alma yeteğini ancak yüce Allah yaratmıştır.

Çünkü bu hayvanların bütün bunları kendiliğinden yapacak akıl ve düşünceleri yoktur.

Kartal da istenmeyen bir kuş olduğundan, kendisini hızlı uçmasıyla ve çok yükselmesiyle korur. Yiyecek bulmak için de çok keskin bir görüşe sahiptir. Çok yükseklerde uçarken bile yerdeki avını görür ve süratle ona doğru alçalıp yakalar. Bu kuşa, kendisine doğru geleni bilme yeteneği ilham edilmiştir. Kartal, kendisine karşı koymamaları için avlarına ön taraflarından değil hep arkalarından yaklaşarak kapar. Ve yiyeceğini bu şekilde avlanarak temin ettiği için, mengene gibi pençelere sahip olarak yaratılmıştır. Her şeyi yerli yerinde ve gerektiği gibi yaratan Allah bütün eksikliklerden uzaktır.

Bukalemun ismli hayvana bir bak ve nasıl bir donanıma sahip olduğunu tefekkür et! Bukalemun hareketleri yavaş olan bir hayvan olduğu için, bu eksikliğini giderecek farklı özelliklere sahiptir. Bu hayvanın şekli çok ilginçtir. Gözleri, bedeni hiç hareket etmeden her yöne dönebilir. Kendisine yaklaşıldığını hissettiğinde, hiç kıpırdamadan olduğu yerde öyle bir durur ki, sanki cansız bir madde sanılır. Ayrıca üzerinde olduğu bir ağacın rengini alma özelliğine sahiptir. Sinek gibi avlamak istedeği böceklere yaklaşır ve dilini şimşek gibi hızlı bir şekilde ağzından çıkarıp böceği yakalar. Sonra da eski haline döner ve sanki ağacın bir parçasıymış gibi görünür. Allah onun dilini alışılmışın dışında yaratmıştır ve o dilinin bu özelliğiyle kendisinden üç karış uzaktaki avlarını yakalayabilir. Kendisini korku-

tan ve ürküten bir şey gördüğünde, öyle bir şekle girer ki, örneğin onu avlamak isteyen bir hayvan bu haliyle onu kerih görür ve ondan uzaklaşır. Çok yavaş hareket etme kabiliyetine sahip bu hayvanın hangi özelliklerle donatıldığına bir bak.

Sinek avcısı olarak isimlendirilen hayvana bir bak ve avlanırken nasıl da plan yaptığını tefekkür et! Yakınına bir sinek konduğunu hissettiğinde, sanki ölüymüş veya cansız bir cisimmiş gibi hiç kıpırdamadan bekler. Sonra sineğin, artık kendisinden korkmadığını ve tehlike olarak algılamadığını hissettiğinde, sineği ürkütmeyecek şekilde yavaş yavaş ilerleyerek ona yaklaşır. Bir sıçrayışta onu yakalayacak kadar yaklaştığında ise sineğin üzerine sıçrayarak onu avlar. Yakaladıktan sonra sinek kaçıp kurtulmasın diye, vücuduyla sineğin üzerine kapanır ve sinek tamamen hareketsiz kalana kadar bu şekilde bekler. Bu hayvanın avlanmak için sergilediği şu plana veya besinini elde etmesi için Allah'ın onda yarattığı şu özelliğe bir bak!

Allah'ın, Kuran'da da örnek verdiği, zayıf ve güçsüz olarak yaratılmış sivrisineğe bir bak! Acaba onda, ihtiyacı olup da eksik olan bir özellik bulunabilir mi? Uçmak için kanatları, üzerine basmak için ayakları, besinini bulacağı bir yere yönelmek için gözleri, aldığı besinleri hazmedecek ve sonra da artıkları çıkaracağı organları vardır. Evet, bunlardan hangisi eksiktir. Sivrisineğin bir şey yemeden, yediği şeylerin vücudunun içine gideceği sonra da artıklarını çıkaracağı bir yerinin olmadan yaşaması mümkün mü? İşte Azîz ve

Hakîm olan Allah sivrisinekte bütün bunları yerli yerinde yaratmış ve ona kendisine faydalı olan ve zararlı olan şeyleri bilme yeteneği vermiştir. Bütün bunlar Allah'ın ilminin, kudretinin ve sonsuz hikmet sahibi olduğunun delilleridir.

Evet, sivrisinek insanın gözüne çok küçük görünür. Ancak melekler de içinde olmak üzere, göklerde ve yerde (Allah'ın dışında) ne kadar varlık varsa hepsi birden, Allah'ın sivrisineğin vücudunu nasıl kısımlara ayırdığını, onun şeklini ve özelliklerini nasıl düzenlediğini (tam olarak ve bütün gerçeğiyle) bilmek isteseler, buna güçleri yetmezdi. Yine bütün bu varlıklar bir araya gelse ve sivrisineğin deri ile et arasında, besleneceği kanın bulunduğunu nasıl bildiğini düşünüp tefekkür edecek olsalar, bu işin sırrına eremezlerdi. Oysa sivrisinek orada kan olduğunu bilmese, iğnesini batırıp ememezdi. Ancak Allah ona besini olan kanın bulunduğu yeri ilham etmiştir. Kendisine bir şey yöneldiğinde, kurtuluşun kaçmakta olduğunu nasıl bildiğini de bir düşün! Evet, bütün bu hikmetler ve Allah'ın yaratmadaki kudreti (zayıf bir varlık olan) sivrisinekte ortaya çıkıyor. Bir de Allah'ın bütün mahlûkattaki hikmetlerini ve kudretini düşün!

Balığın Yaratılmasındaki Hikmetler

Yüce Allah şöyle buyuruyor: **"Kendisinden taze et (balık) yemeniz için denizi emrinize veren O'dur."** (Nahl: 14). Allah'ın denizlerde ve nehirlerde, yarattığı birbirinden farklı canlılara bak ve bunlardaki delilleri ve ibretleri tefekkür et! Allah balıkları suda yaşamaları için yarattığından, onlar için ayaklar ve ciğer yaratmamıştır. Çünkü onlar suyun içine gömülmüş olduklarından yürümezler. Onlar için ayaklar yerine, hareket ettirerek istedikleri yöne doğru hareket edecekleri yüzgeçler yaratmıştır.

Ciltleri, onları, zararlı şeylerden koruyan ve âdeta bir zırh görevi gören pullarla kaplanmıştır. Pulları

olmayan balıkların derileri ise, son derece kalın ve sağlam olarak yaratılmıştır. Bu deriler, pullu balıklardaki pulların yerini tutar. Yine yiyeceklerini elde etmek ve kendilerine zarar verecek şeylerden kaçıp kurtulmak için, görme, duyma ve koku alma duyularına sahiptirler. Evet, denizin derinliklerinde besinlerini bulmak ve tehlikelerden kaçmak için gerekli özelliklerle nasıl da donatılmışlardır.

Balıklardan bazıları diğerlerinin besini olacağı için, Allah onları çoğaltmıştır. Kara hayvanlarından farklı olarak, dişileri ve erkekleri aynı cins ve tek bir seferde sayılamayacak kadar çok balık içeren yumurtalar bırakırlar. Nehirlerdeki balıklarda, aynı şekilde doğumla değil, tek bir seferde çok sayıda balığı içeren yumurtalar bırakırlar. Su kaplumbağaları ve timsahlar gibi sulardaki canlıların bazı türlerinin dişileri ve erkekleri vardır. Bunların ellere ve ayaklara da sahiptir. Üremeleri yumurtalama yoluyla olur. Güneşin ısısıyla olgunlaşan her bir yumurtadan bir yavru çıkar.

Karadaki yavrulardan farklı olarak, yavru balıkların suyun içinde anne-babaları tarafından bakılıp büyütülmeleri söz konusu olmadığından, Allah onlarda, yumurtalarından çıktıkları anda kendi kendilerine yeterli olacakları bütün özellikleri ve donanımı yaratmıştır. Sonra Allah balıkları çok fazla ve bol miktarda yaratmıştır. Çünkü onlar hem kendi cinslerinin, hem insanların, hem de kuşların besinlerini oluştururlar.

Sonra onların, kara hayvanları gibi ayakları ve kanatları olmasa da, suyun içinde ne kadar hızlı hareket

ettiklerine bir bak! Sonra kuyruğunun, suyun içinde seyrederken nasıl istikâmet unsuru olarak görev yaptığına bir bak! Balığın kuyruğu, âdeta gemilerdeki dümen kanadı gibidir. Yine suyun içinde dengeli bir şekilde seyretmesi için, yüzgeçlerinin her iki tarafta oluşuna dikkat et! Kemikleri (kılçıkları) ise sanki üzerine cisminin bina edildiği bir direk gibidir ve vücudunun her yerindeki kemikler, bulundukları yerle uyumlu olacak şekil ve özellikte yaratılmıştır.

Midye ve salyangoz gibi, hareket kabiliyeti sınırlı ve zayıf olan türlere de bir bak ve yaratılışlarındaki hikmetleri bir düşün! Bu tür canlılar zayıf ve hareket kabiliyetleri sınırlı olduğu için, Allah onlar için, hem onları koruyacak hem de yuvaları olacak sağlam bir kabuk yaratmıştır. O sert kabuğun içindeki bedenleri ise son derece yumuşaktır. Allah'ın hiçbir şeyi gözden kaçırmadığına bir bak ve ibret al!

Bir balık türü var ki (mürekkep balığı), Allah onda, tıpkı memede sütü yarattığı gibi, mürekkebe benzeyen bir sıvı yaratmıştır. Kendisine zarar verecek bir tehlike hissettiğinde, hemen o sıvıyı salgılar ve suyu bulandırır. Böylece nereye gittiği belli olmadan ortadan kaybolur. İşte kendisini koruması için ve bizim bilmediğimiz bir çok hikmetten dolayı bu özelliği ona veren Allah'tır.

Yarasa gibi kanatları olan başka bir balık türü de, bu kanatlarla suyun yüzeyinde, havadan bir yerden başka bir yere intikal eder. Onun bu özelliğini bilme-

yen de, onu deniz kuşlarından biri zanneder. Daha çok nehirlerde yaşayan bir balık türü de, kendisini avlamak isteyeni salgıladığı bir madde ile uyuşturur ve etkisiz hale getirir. Eğer Allah'ın yarattıklarından sadece bir tanesindeki hikmetleri saymak için ciltler dolusu kitaplar yazılacak olsaydı, kitaplar dolup taşar, ancak insanlar bu hikmetlerin tamamını yazmaktan yine de aciz kalırdı. Bizim bu kitapta değişik türler hakkında zikrettiğimiz özellikler, sadece her şeyin ne kadar büyük bir ilim, hikmet ve kudret ile yaratılmış olduğuna dikkat çekmek içindir.

Bitkilerin Yaratılmasındaki Hikmetler

Yüce Allah şöyle buyuruyor: "(Allah'a ortak koştukları mı hayırlı) yoksa gökleri ve yeri yaratan, gökten size su indiren mi? Biz onunla bir ağacını bile bitirmeye gücünüzün yetmediği güzel güzel bahçeler bitirmişizdir. Allah'la beraber başka bir tanrı mı var? Hayır, onlar haktan sapan bir güruhtur." (Neml: 60)

Yeryüzündeki bitkilere, onlardaki nimetlere, eşsiz güzellikte manzaralarına, nefis kokularına, lezzetli yiyeceklerine ve daha sayılamayacak kadar çok faydalarına bir bak ve bütün bunlardaki hikmetleri tefekkür et! Allah bitkilerde, onların varlığını korumayı sağlaya-

cak tohum ve çekirdek yaratmıştır. Bitkiler besin kaynağı olan ürünlerin, lezzetli meyvelerin, hayvanların otlanacağı meraların, ateş yakılacak odunun, gemi yapımında, bina inşasında ve diğer işlerde kullanılacak tahtaların, kağıt elde edilecek ağacın, yapıştırıcı olarak kullanılacak maddelerin ve bunlar gibi sayılamayacak kadar çok ürünün kaynağını ve hammaddesini oluşturur. Eğer, besin kaynağı olan ürünler ve meyveler, bitkilerden değil de, yeryüzünde başka bir şekilde bulunacak ve elde edilecek olsaydı, bu sefer bitkilerin yukarıda bazılarını saydığımız diğer faydalarından mahrum kalınırdı.

Allah'ın bitkileri ne kadar bereketli kıldığına bir bak! Sadece bir tane, yüzlerce taneye dönüşüyor. Onun bu şekilde çoğalmasındaki ve bereketli oluşundaki hikmet, besin kaynağı olarak tüketilmesi, artanların da önemli durumlar ve ziraat için stoklanmasıdır. Bu durum tıpkı, bir beldeyi mamur hale getirmek isteyen bir hükümdarın, o belde halkına ekecekleri tohumlar vermesi ve ancak tohumlar ekilip ürün haline gelene kadar ihtiyaçları olan ürünleri de ayrıca vermesine benziyor. İşte bitkilerdeki bu durum, Allah'ın bütün beldeleri kapsayan ve bütün kulların menfaatlerini karşılayan hikmetidir. Ağaçların, örneğin hurma ağacının durumu da böyledir. Bir tek tohum, kat kat çoğalarak öylesine artar ki, ortaya hem insanların yiyeceği, hem stoklayacağı, hem de yenilerini ekeceği kadar çok ürün çıkar. Eğer bitkiler, tüketim için gerekenden daha fazla ürün vermeyecek olsaydı, tüketilip yok olur ve kökü kazınırdı.

Başak tanelerinin, iyice olgunlaşıp sağlamlaşana kadar âdeta onları koruyup muhafaza eden kap gibi bir şeyin içinde olduklarına dikkat et! Yine tohumların da, kuşlara yem olmasın diye, üst tarafları sert olan bir kabuktan çıkıp filizlenmeye başladıklarını bir düşün! Evet, tohumların nasıl böyle bir korumaya sahip olduklarını tefekkür et!

Ağaçların ve bitkilerin yaratılışındaki hikmete bir bak! Bunlar da (hareket edebilen) canlılar gibi, sürekli olarak besin almaya gereksinim duyarlar. Ancak ihtiyaç duydukları besinleri toplamak için hareket edemezler. İşte bu yüzden Allah da onlara, (besinlerini ihtiva eden) suyu emmek için toprağın derinliklerine doğru uzanan kökler vermiştir. Böylece kökler, toprağın içindeki suyu emerler ve bununla hem kendileri beslenirler, hem de bu suyu, dallara, yapraklara ve meyvelere kadar ağaçların ve bitkilerin her yerine ulaştırırlar. Sonuçta toprak, ağaçlar ve bitkiler için vefakâr bir anne olurken, kökler ve damarlar da onların (besinleri aldıkları) ağızları haline gelir. Tıpkı yavruların beslenmek için annelerinin memelerini emdikleri gibi, kökler de beslenmek için toprağı emerler.

Çadırların yıkılmamaları veya bir tarafa yatmamaları için, direklerinin her taraftan nasıl iplerle bağlanıp sabitlendiğine bir bak! İşte tıpkı bunun gibi, bitkilerin kökleri de toprağın altında her tarafa uzanarak onları tutup sabitlerler. Eğer böyle bir şey olmasaydı yüksek ağaçlar ayakta kalamazdı. Özellikle de sert rüzgarlar estiği zaman... İnsanlar da yaptıkları işlerde, Allah'ın

yarattıklarındaki hikmetleri taklit ederler ve Allah'ın varlıklara verdikleri özelliklerden yararlanırlar.

Ağaçların yaprakları incelendiğinde, üzerlerinde damarlara benzeyen uzantılar olduğu görülür. Bunlardan bazıları kalın olup, yaprağın boyuna ve enine doğru uzanmıştır. Bazıları da bu kalın uzantıları, hassas bir dokuma gibi birbirine bağlayan ince çizgilerdir. Eğer insanlar elleriyle ağaç yaprakları yapacak olsalardı, onlardan sadece bir tanesini yapmak bile uzun bir zaman alır, bir çok alet ve işlemi gerektirirdi. Oysa hiçbir alete ve harekete gerek olmadan, sadece Allah'ın kudreti, iradesi ve hikmeti ile çok kısa bir süre içinde ovalardaki ve dağlardaki ağaçlar yapraklarla donanır. Sonra yaprakların her tarafına su ve besinlerin ulaşması için, nasıl damarlarla donandığını bir bak! Bu damarlar tıpkı, insan bedeninin bütün uzuvlarına ihtiyaç duyulan besinleri ulaştıran damarlar gibidir. Yapraklardaki kalın damarlar ise, yaprakları sağlam tutar ve onları yırtılıp parçalanmaktan korur.

Ürünlerin içindeki çekirdeği de tefekkür et! Bu çekirdekler, dikmek için ağacın fidanı olmadığı zaman, onun yerini alır. Bu özelliğiyle çekirdekler, ihtiyaç anında kullanılmak üzere, kıymetli bir eşya gibi, değişik yerlerde saklanıp koruma altına alınır. Sonra onun sert yapısı, ürünün yumuşaklığını muhafaza eder. Aksi takdirde ürünler olgunlaşmadan bozulur giderdi. Bazı ürünlerin çekirdeği ise yenilebiliyor. Yine bazılarından yağ elde edildiği gibi birçok farklı şekilde de yararlanılıyor. Bazı çekirdeklerin içinde ise tadı güzel ve lezzetli sıvılar yaratılmıştır.

Sonra çekirdeğin (tohumun) sert kabuğu içinde nasıl sağlam yaratılıp koruma altına alındığına bir bak! Bu özelliğinden dolayı, toprağa veya başka bir şeyin içine düşmüş olsa, hemen bozulmaz. Yine bir sonraki ekim zamanına kadar ayrılıp saklandığında, dışındaki kabuk içindekini korur. Çekirdeğin kabuğu âdeta, içinde kıymetli bir eşya saklanan sandık gibidir. Çekirdek toprağa ekilip sulandığında, kabuk yarılır ve bir taraftan toprağın altına doğru kök salarken, diğer taraftan da toprağın üstüne doğru filizlenmeye başlar. Filiz büyüyüp fidan ve ağaç haline geldikçe, toprağın altındaki kökler de gelişip her tarafa yayılır. Böylece hem ağaç sağlamlaşır, hem de ağacın dibinden, dallarına ve yapraklarına kadar her tarafına ihtiyaç duyulan besin sağlanmış olur. Besinler ağacın her tarafına içerdeki damarlar yoluyla ulaştırılır. İşte farklı tatlar, renkler, kokular ve özelliklerdeki ürünlerin büyüyüp olgunlaşması bu şekilde gerçeklerşir.

Yaprakların ürünlerden önce ortaya çıkıp büyümesindeki hikmetleri de bir düşün! Ürünler başlangıçta zayıf oldukları için, hem güneşin hararetinden, hem de havanın soğukluğundan zarar görürler. İşte bu dönemde yapraklar onlar için bir örtü ve koruyuculuk görevi yaparlar.

Sonra Allah'ın ağaçlara, ürünlere ve çiçeklere ayrı ayrı renkler, şekiller, tatlar ve kokular vermesine bir bak! ve bunlar üzerinde tefekkür et! Şekil açısından uzun, kısa, oldukça büyük ve son derece küçük olacak şekilde çok farklı özelliklere sahiptir. Kırmızı, beyaz,

sarı, yeşil gibi renkleri, yine bir rengin de açıktan koyuya doğru farklı tonlarında görünürler. Tadı ve lezzeti bakımından tatlı, ekşi, mayhoş ve acı gibi; kokusu bakımından da insanın hoşuna giden çok farklı türleri bulunur. Kur'an-ı Kerim de, üzerinde düşünülüp tefekkür edilsin diye bu durumları açıklar.

Yüce Allah şekilleri, renkleri, tatları ve kokuları farklı bu ürünlere öyle bir özellik vermiştir ki, onlara sadece bakmakla insanın içi açılır ve onların güzel manzarası karşısında kalpteki sıkıntılar kaybolup gider. Evet, Allah onlarda sayılamayacak kadar çok fayda yaratmıştır. Kalbi kuvvetlendirmeleri ve besin kaynağı olmaları bu faydaların içindedir. Şu ayete bir bak ve söylediklerini tefekkür et: **"(Gökten indirdiğimiz su ile) Tûr-i Sîna'da yetişen bir ağaç da yarattık ki, bu ağaç hem yağ, hem de yiyenlerin ekmeğine katık edeceklerini (zeytini) verir."** (Mü'minûn: 20). Yüce Allah taş ile su arasından faydalı, lezzetli ve saf bir yağ çıkarıyor. Tıpkı kan ile işkembe artıkları arasından sütü çıkardığı gibi. Hurmadan muhtelif renklerde ve insanlar için şifa kaynağı olan bal gibi içecekleri acaba kim çıkarıyor? Bütün bunlar bir yerde toplanacak olsaydı, onlardan nehirler oluşurdu. İşte bunların hepsi kulların faydalarına sunulmuştur.

Bunlarda düşünen kimseler için ne kadar çok ibretler vardır. Sonra topraktan ağacın kökleri tarafından emilip, içerdeki damarlar yoluyla ağacın en yüksek yerine kadar çıkan suya bir bak! Allah, bir hurma ağacının kökü, dalları, kabuğu ve meyvesi gibi her bir kısmına, onlara uyan besinleri gönderiyor. Yine

kısmına, onlara uyan besinleri gönderiyor. Yine başlangıçta zayıf olan meyveler, kılıflara benzeyen kabukların içinde, üst üste yığılmış bir halde bulunurlar. Sonra güçlenip güneşe ve açık havaya çıkacak hale geldiklerinde, aşama aşama kabuklarını kırarlar. Artık iyice güçlenip sıcağın ve soğuğun vereceği zarardan etkilenmeyecek hale geldiklerinde de kabuklarından tamamen çıkmış olurlar. Olgunlaşıp yenecek kıvama gelen hurmanın nasıl lezzetli bir hale geldiğini tefekkür et! Artık bu hurmalar yenilebileceği gibi, stoklanabilir ve daha pek çok ihtiyaca cevap verir.

Aynı durum diğer bütün ağaçlar için de geçerlidir. Her biri kendini koruyacağı ve varlığına devam edeceği donanımlara ve çok hassas dengelere sahiptir. Bunlar akleden ve düşünen herkesin görüp anlayacağı şeylerdir. Örneğin narın yaratılışına ve ondaki insanı şaşkınlığa düşüren düzenlemelere bir bak! Narın içinde birbiri üzerine katlanarak yerleştirilmiş ve nar tanelerinin üzerine dizili olduğu bir kısım vardır. Bu kısım, tıpkı tepeler gibi, alt tarafı geniş, üst tarafı ise incedir ve âdeta elle dizilmiş gibi üzerine nar taneleri yerleştirilmiştir. Hatta insan bu taneleri elle bu şekilde dizmekten aciz kalır. Tanelerin dizili olduğu bu kısımlar tabaka tabakadır ve her bir tabaka ince bir zarla kaplanmıştır. Zarlar, tanelerin birbirine karışıp da olgunlaşmadan bozulmalarını önlemek için, çok ince ve hassas bir dokuma gibi tanelerin etrafını örmüştür. Dışta ise hepsini çevreleyen sert ve kalın bir kabuk vardır.

Narın bu şekilde yaratılmasındaki hikmetleri bir

düşün! Eğer taneler, üzerlerine dizili olduğu kısımlara aralarında engel olacak şekilde dizilmeyip de, bir kaba doldurulmuş gibi yerleştirilmiş olsalardı, beslenip gelişemezlerdi. Çünkü söz konusu kısımlar üzerlerindeki ince damarlar vasıtasıyla, kökten gelen besinleri tanelere ulaştırır ve onları besler. Sonra tanelerin dizili olduğu kısım son derece acı olduğu halde, tanelerdeki lezzeti ve tatlılığı; taneleri kaplayıp onların düzenli ve tertipli kalmalarını sağlayan zardaki hikmeti; ve bunların hepsini dışarıdan gelecek tehlikelere karşı koruyan son derece acı ve sağlam olan dış kabuğu bir düşün! Nar, insanların pek çok açıdan yararlandıkları, hem besin hem de ilaç olarak tükettikleri bir meyvedir. Narın ağaca asılı olduğu sapına bir bak! Bu sap, nar iyice olgunlaşıp kıvamına ulaşmadan asla (kendiliğinden) kopmayacak bir sağlamlıktadır. Bu meyve, sadece insanlara özgü olan ve onların yararlandığı bir türdür.

Bir de karpuz ve kabak gibi yerde büyüyen bitkilere bir bak ve onların nasıl bir hikmetle düzenlendiğini tefekkür et! Bu bitkilerin sapları da, besin kaynakları olan suyu kendilerine ulaştırmak için yumuşak bir yapıdadır. Eğer diğer meyveler gibi, bu tür meyve ve sebzeler de ağaçlarda büyüyecek olsaydı, sapları onları tartmaz ve olgunlaşmadan ağaçlardan düşerlerdi. Onun için bu tür bitkiler ağaçlarda değil, yerin yüzeyinde yetişirler. Bu yüzden de, yetişme zamanları, kendilerine en fazla ihtiyaç duyulan ve toplamaya da en uygun olan zamandır. Eğer karpuz soğuk mevsimlerde yetişseydi, insanlar onu arzu etmez ve zaten yiyenlere de zarar verirdi.

Ağaçlardaki dişi ve erkek türlerine bir bak ve bundaki hikmeti tefekkür et! Örneğin hurma ağacının dişisi, (ürün vermek için erkek ağacın polenleri tarafından) aşılanmak zorunda olduğu için, hurma ağaçlarının bir de erkek türü yaratılmıştır. Erkek ağaç, türünün devamı açısından, tıpkı diğer canlılar arasındaki erkekler gibidir.

İlaç gibi kullanılan şifalı bitkilere bir bak ve bundaki hikmetleri tefekkür et! Bunlardan bazıları vücudun ısısını yükseltip vücuttaki galiz artıkları çıkarırken, bazıları balgam söker, bazıları kötü kokuları giderir, bazıları hazmı kolaylaştırır, bazıları ishale, bazıları mide bulantısına iyi gelir ve bazıları da diğer hastalıkların tedavisinde kullanılır. Ve bunların hepsi de sudandır (sudan yaratılmıştır). Mülkünü en iyi şekilde tanzim eden yüce Allah bütün eksikliklerden uzaktır.

Allah'ın Büyüklüğü Karşısında Kalplerin Ürpermesi

Yüce Allah şöyle buyuruyor: "Yedi kat gök, yer ve onların içindekiler onu tesbih eder. O'nu övgü ile tesbih etemey hiçbir şey yoktur. Fakat siz onların tesbihlerini anlamazsınız. O, çok yumuşak ve bağışlayıcıdır." (İsrâ: 44). Bir başka ayette şöyle buyuruyor: "Neredeyse gökler (Allah'ın büyüklüğü ve yüceliği karşısında) tepelerinden çatlayacaklar. Melekler de Rabb'lerini hamd ile tesbih ediyorlar ve yerdekiler için mağfiret diliyorlar. İyi bilin ki, Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir." (Şûrâ: 5). Bir başka ayette şöyle buyuruyor: "Gök gürültüsü O'nu hamd ile tesbih

ederler. Melekler de O'nun korkusundan tesbih ederler." (Ra'd: 13).

Bu kitapta dile getirdiğimiz, yaratılmışlardaki insanı hayrette bırakan özellikler ve incelikler, her şeyin büyük bir hikmetle yerli yerinde ve olması gerektiği gibi yaratılıp düzenlenmiş olması ve ibret alınacak daha pek çok durum, bütün bunların yaratıcısının büyüklüğünün ve kudretinin apaçık delilleridir. Eğer en yakınındaki şeye yani kendi nefsine baksan, bir kısmına dikkat çektiğimiz gibi, yaratıcının büyüklüğünün, ilminin ve hikmetinin, apaçık ve şaşırtıcı delillerini görürsün.

Sonra bakışlarını engin dağları, çoşkun denizleri, akıp giden nehirleri, çeşit çeşit bitkileri, ağaçları ve her tarafa yayılmış canlılarıyla üzerinde yaşadığın yeryüzüne çevir ve akıl sahipleri için sayısız deliller ve ibretler olan bütün bu varlıklar üzerinde derin derin düşün! Yeryüzünün genişliğini, büyüklüğünü ve insanların onu bütün yönlerinden kuşatmaktan aciz olduğunu tefekkür et! Sonra da, bilginlerin söyledikleri gibi, böylesine büyük olmasına rağmen, yeryüzünün gökyüzünde sanki çöle atılmış bir yüzük gibi olduğunu düşün! Yine güneşin ve bazı yıldızların dünyadan yüzlerce kere büyük olduğuna dikkat et! Evet, bütün bunları düşün ve sonra da üzerimizde parıldayan (böylesine büyük hacimlere sahip) güneşi, ayı ve yıldızları kuşatan gökyüzünün ne kadar büyük olabileceğini tefekkür et!

Sonra küçüklüğüne rağmen göz bebeklerinin, güneşi, ayı, yıldızları ve onları çevreleyen gökyüzünü nasıl da kuşatıp gördüğüne dikkat et! Bu durum da gösteriyor ki, bütün bu cisimler çok çok uzaklarda ve yükseklerdedir. Yeryüzüne çok uzak oluşlarından dolayı göze küçük görünürler. Yine bu uzaklıklarından dolayı hareket halinde oldukları anlaşılmaz. Yörünge, bir lahzada dünyanın yüz misli belki de daha fazla büyüklüğü mesafesinde hareket eder, ancak bunun farkına varılmaz. Bunları göz önünde bulundurarak, bu cisimlerin ne kada büyük olabileceğini tefekkür et!

Kur'an-ı Kerim'in bir çok yerinde Yüce Allah'ın bu varlıklar üzerine yemin ettiğine dikkat et: **"Burçlarla donatılmış gökyüzüne andolsun!"** (Burûc: 1). **"Gökyüzüne ve Târık'a andolsun! Târık'ın ne olduğunu sana ne bildirdi? (O parlaklığıyla karanlığı) delen yıldızdır."** (Târık: 1-3). **"Yıldızların yerlerine yemin ederim ki, eğer bilirseniz, gerçekten bu, büyük bir yemindir."** (Vâkıa: 75-76). Daha bunun gibi pek çok ayet vardır.

Sonra meleklerin de bulunduğu ulvî alemi tefekkür et! Melekler arasında çok büyük olarak yaratılmışlar vardır. Cebrâil, İsrafil hakkında Hz. Peygamber'e şunları söylüyor: "Eğer İsrafil'i görseydin, halinin nasıl olacağını merak ediyorum? Arş onun omuzundadır. İki ayağı en alttaki yerin içindedir." Şu ayette bütün bunlardan daha fazlası vardır: **"O'nun (Allah'ın) kürsüsü, gökleri ve yeri kaplamıştır."** (Bakara: 255). Acaba bütün bunları kapsayıp içine alan varlık (kürsü) hakkındaki düşüncen nedir?

Şimdi de bu muazzam varlıklara bakarak, onları yaratanın yüceliğini, büyüklüğünü, kudretini, ilmini, bir şeyi dilemesindeki etkiyi ve her şeyi yerli yerinde yaratan hikmetini tefekkür et! Göklere ve içindekilere bir bak! Nasıl da direksiz olarak ve kendilerini yukarıya bağlayacak askılar olmadan duruyorlar. Akledererek ve düşünerek göklere, yere ve içindekilere bakanlar Rabb'lerini bilirler ve O'nun yaratmasının ne kadar büyük olduğunu teslim ederler. Tefekkür edenler için bundan başka bir yol yoktur. İnsan Allah'ın akıllara durgunluk veren yaratması ve yarattıkları üzerinde ne kadar düşünüp tefekkür ederse, Rabbini bilmesi, O'na hiçbir şüphe barındırmayan yakîn derecesinde iman etmesi, O'na boyun eğip itaat etmesi ve O'nu yüceltmesi o ölçüde artar ve sağlam olur. Ancak insanlar bu hususta farklılık arzeder. Herkesin derecesi, akıl nurundan ve iman nurundan kendisine bahşedilen ölçüye göre olur.

İnsanı, işaret ettiğimiz bütün bu faydalı sonuçlara ulaştırmanın en önemli yolu, ayetlerini anlayarak, üzerinde derin derin düşünerek ve Allah'tan korkup sakınarak Kuran-ı Kerim'i okumaktır. Evet, Allah'ı bilmenin ve O'nun katındakilere yakîn derecesinde iman etmenin yolu budur.

Genel olarak biliniyor ki, Allah, Peygamberini bir gece Mescid-i Harâm'dan Mescidi Aksâ'ya götürmüş, oradan da göklere yükseltip Sidretü'l-Münteha'ya ulaştırmış ve ona çok büyük ayetlerini göstermiştir. Hz. Peygamber miraçta Allah'ın melekûtunu (hü-

kümranlığını, gaybî alemlerini) görmüş ve böylece hem dünya hem de âhiret gerçeğine vâkıf olmuştur. Miraçta Rabbine, iki yay miktarı hatta daha az olacak kadar yaklaşmıştır. Bütün bu sırlara vâkıf olmuş birinin sahip olduğu ilmi bir düşün ve sonra da yaptığı şu duaya bir bak: **"Rabbim, ilmimi artır!"** (Tâhâ: 114). Allah, hepimize kendisini bilmeyi, hidayet nuruyla nimetlenmeyi ve kendisine boyun eğip itaat etmeyi nasip etsin! Hepimizi keremi, cömertliği ve nimeti ile sevdiği kullarının arasına katsın! Şüphesiz O, böyle kullarının dostudur...

hikmetlerKİTABI

hikmetlerKİTABI

Bu kitabı, akıl sahiplerini uyandırıp onları harekete geçirmek amacıyla, Kur'an ayetlerinin büyük bir bölümünün işaret ettiği hikmetlerin ve nimetlerin farklı yönlerini tanıtmak için yazdım.

Kitabı çeşitli konulara ayırdım. Her bir konuda Allah'ın yarattıklarından birini ele aldım ve ondaki hikmetten bahsettim. Tabi bütün bunlar kendi aklımızın farkına varıp idrak ettiği ölçüde oldu. Yoksa Allah'ın yarattıklarının tamamı, sadece yarattıklarının birindeki hikmetleri söylemek için bir araya gelseler, buna güçleri yetmezdi. Onun için yaratılmışların bu konudaki idrakleri Allah'ın onlara bahşettiği akıl ve anlayış ölçüsünde olur. Allah, rahmeti ve cömertliği ile, bize fayda vermesini isteyeceğimiz tek makamdır.

GAZÂLÎ

www. ilkeyayincilik.com
bilgi@ilkeyayincilik.com

ISBN-975-7105-84-8